

AYAZ İSHAKI'NİN SÜNNETÇİ DEDE ESERİNDE TATAR KÖY HAYATI

ÇULPAN ZARİPOVA ÇETİN*

Öz: Tatar Türklerinin köy hayat tarzı ve hayat felsefesini yakından yaşayıp bilen ünlü yazar Ayaz İshaki fazla hacimli olmayan *Sünnetçi Dede* hikâyesinde birçok diğer eserinde olduğu gibi gerçekçi üslupla 19. yüzyıl sonu 20. yüzyıl başı Tatar Türklerinin millî değerlerini, zengin etnografi detaylarını, aile içi ilişkileri ve sıradan insanların iç dünyasını ele alır. Hikâyede mekân, ataerkil bir düzen süren sıradan Tatar köyüdür. Yani eserde anlatılan köy de hayat tarzı ve yaşam felsefesi de henüz devrimler ve devrimci fikirlerle bozulmayan geleneksel, Tatar halkının yüzyıllarca sürdürdüğü düzeni yansıtan bir köy, hayat tarzı ve yaşam felsefesidir. Zaman da bu köyde yaşayan Tatar Türklerinin atalardan gelen gelenekleri ve İslam dinini daha doya doya yaşadıkları 19. yüzyılın sonu 20. yüzyılın başıdır. Ana karakter de böyle bir Tatar köyünde mesleğini ve millî değerleri hayatının merkezine yerleştiren Sünnetçi Dede'dir. Eserin dokusuna köy kesiminde yaşayan Tatar Türklerinin ev ve bahçe düzeni, geçim kaynağı, geleneksel mutfağı, giyim kuşamı ve dinî değerleri gibi bir halkı ayakta tutan kültürel değerler de özenle işlenmiştir. Bu hikâye ile Ayaz İshaki edebî kabiliyetini, Tatar halkının ve bu halktan olan bir insanın gönül derinliklerine inmeyi başaran usta kalemini bir kez daha ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Ayaz İshaki, Tatar Türkleri, Tatar Edebiyatı, Sünnetçi Dede, köy hayatı.

THE LIFE OF THE TATAR VILLAGE IN THE WORK OF GAYAZ ISKHAKI SUNETCHI BABAI (GRANDFATHER BOING EHE CIRCUMCISION)

Abstract: The Tatar writer Gayaz Iskhaki, who knew closely the Tatar village, the way of life and the philosophy of life of the Tatars, in a short story by Sunnetchi Babai, as well as in his other works, in a realistic style described national values, rich ethnography, family relationships and the inner world of ordinary people of the late 19th and early 20th centuries. The space in the story is an ordinary village with a patriarchal way of life. That is, the village, way of life and philosophy of life in the work - the traditional village, way of life and philosophy of life, have not yet been affected by the revolutionary thoughts. And the time is the end of the 19th beginning of the 20th century, when the Tatars lived in the village, following the accepted traditions and canons of the Islamic religion from time immemorial. The main character a grandfather who circumcise boys. He placed his profession and national values at the

* Doç. Dr., Kafkas Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü Öğretim Üyesi, chulpancetin@gmail.com

(Yazının Geliş Tarihi/Received Date: 25.04.2023, Yazının Kabul Tarihi/Acceptance Date: 18.05.2023)

Doi:10.47089/iuad.1287658

center of his life. The life of the Tatar people, national cuisine, costume and religious values also occupy an important place in the work. With this story, Iskhaki once again proved his talent, the main feature of which is the ability to penetrate into the depths of the soul and thoughts of the Tatar people.

Key words: Gayaz Iskhaki, Tatars, Tatar literature, Sunnetchi Babai, village life.

Tatar edebiyatı meydanına 19. yüzyılın sona erdiği ve yeniden şekillenen edebiyatta halkçılık, millet kaderi, millî değerler, şahıs ve toplum, kadın özgürlüğü gibi konuların gündemde olduğu bir dönemde gelen Ayaz İshaki (1878-1954), kendisini ilk eserlerinden itibaren Tatar Türklerinin yaşam tarzını, hayat felsefesini, millî değerlerini, kaderini ve en önemli sorunlarını kaleme alan, bütün hayatını halkının millî ve siyasi yönden gelişmesine adanmış büyük yazar, gazeteci ve siyaset adamı olarak tanıttı. Ayaz İshaki, “Tatar halkının nadir rastlanan büyük kabiliyeti, millî edebiyatın klasiği ve gururudur. Onun edebî ustalığı ise psikolog ve yazar olarak insan gönlünün derinliklerine inme kabiliyetinde, karakterlerin psikolojisini ve yaşadıklarını doğa tasvirleri ile sıkı bir bağlantı içinde vermesindedir.” (Hasanov, 1998: 29, 22).

Ayaz İshaki, “çok sayıda roman, hikâye ve tiyatro eser ortaya koymanın yanı sıra Tatar halkının millî mücadele dönemine iz bırakmış bir siyasetçi ve dava adamıdır.” (Rami, 2021:667). “Her şeyden önce ateşli bir milliyetçi olan” ve “düşünce sisteminin temelini insanı ve bunun da hemen devamına Kazan Tatar halkını oturtan” (Kamalieva 2009: 8) Ayaz İshaki, fazla hacimli olmayan *Sünnetçi Babay (Sünnetçi Dede)* hikâyesinde birçok diğer eserinde de olduğu gibi gerçekçi üslupla 19. yüzyıl sonu 20. yüzyıl başı Tatar köyünün hayat tarzını, millî özelliklerini, zengin etnografi detaylarını, aile içi ilişkilerini ele almıştır ve onları “ayrıntılı bir şekilde bol, koyu renklerle tasvir etmiş, hayatın anlamını ve gizli kalan birçok yönünü açıklamıştır.” (Hasanov, 1998: 22). Hikâyenin dokusuna köy kesiminde yaşayan Tatar Türklerinin geçim kaynağı, geleneksel mutfağı, giyim kuşamı ve dinî değerleri gibi bir halkı ayakta tutan kültürel değerleri de ilmek ilmek işleyerek aynı *Kıyev (Güvey)* hikâyesi gibi Tatar köyü ve Tatar hayat tarzı ansiklopedisi niteliğinde bir eser olarak kabul edilmesini sağlamıştır (Safıulina, 2000: 235; Zaripova Çetin, 2018: 599). Ayaz İshaki *Sünnetçi Dede* eserinde de “millî rengi Tatar hayatının özellikleri ve onun kültürel değerleri üzerinden gösterir”, “folkloru Tatar edebiyatının yüzyıllarca toplanan tecrübesini ele alarak çok dikkatli kullanır” ve onun başlattığı gelenek, XX. yüzyıl başında yaşayan ve eserler veren diğer Tatar yazarları tarafından takip edilir (Sadekova, 2000: 87).

Ayaz İshaki *Sünnetçi Dede* hikâyesini Tatar Türklerinin gelenek göreneklerini ve sıradan insanların iç dünyasını ortaya koyan *Kıyev (Güvey)* ve *Şekert Abıy (Şakirt Ağabey)* gibi diğer eserleri ile bir arada edebiyat ve neşriyat alanındaki işlerinin yolunda gitmesinden haz alıp İstanbul’a geldiği dönemde 1910 yılının sonbaharında yazmıştır. Hikâye ilk kez 1912 yılında Kazan’da “Ehmetgery Heseni ve Şörekasê” neşriyatı tarafından İ.N. Haritonov tipografisinde

yayınlanmıştır. Yazar, 8 ciltlik hizmetinin 2. cildin 2. kitabında bu hikâye ile ilgili “23 Ocak-5 Mayıs tarihlerinde yazıldı, 1911, İstanbul, Kandilli.” şerhini düşmüştür. Sankt-Petersburg şehrinde yayınlanan Yejemesyaçnik (Aylık) dergisinin 1916 yılın 3. (Mart) ve 4. (Nisan) sayılarında eserin Rusçaya çevirisi de yayınlanmıştır. Ayrıca, 1951 yılında Ayaz İshaki'nin kendi eliyle yazdığı bibliyografide *Sünnetçe Dede* hikâyesinin Leh diline çevrildiği de yazar (İshaki, 1999: 441). Bu eser 2003 yılında Tataristan'da Kazan şehrinin “Ayaz İshaki Çistay Hemşerileri” Derneği ve “Odak” İnşaat ve Mühendislik Şirketi işbirliği ile dört dilde (Tatar Türkçesinde, Rusça, İngilizce ve Türkiye Türkçesinde) yayınlanmıştır. Eseri Türkiye Türkçesine Leyla Gaffarova çevirmiştir. Aynı yıl İstanbul'da Tataristan Temsilciliği tarafından kitabı takdim etme merasimi yapılmıştır. Ne yazık ki satışta olmadığı, insan ve kuruluşlara bedava dağıtıldığı için Türkiye'de bu kitaba ulaşmak zor olmuştur. 2009 yılında *Sünnetçi Dede* hikâyesi Tatar Türkçesinden Türkiye Türkçesine Çulpan Zaripova Çetin ve Hayati Yılmaz tarafından çevrilmiş, Muğla Üniversitesi tarafından bastırılmıştır (İshaki, 2009). Makalede yer verilen hikâye örnekleri bu çeviri kitabından alıntılanmıştır.

Tatar bilim adamı Flün Musin, “*Sünnetçi Dede* eserinde Ayaz İshaki'nin Tatar Türklerinin maişetini ve hayat felsefesini yakından bildiğini görmek hiç de zor değildir.” (Musin, 1998: 71) diye yazar. Doğru, Ayaz İshaki Tatar köyünde doğup büyüyen ve Tatar köy hayatını, köyde saygı gören din adamlarının yaşamını, kişiliğini ve duygularını çok iyi bilen bir yazardır. O, 22 Şubat 1878 tarihinde Kazan vilayetinin Çistay kazasına bağlı Yavşirme köyünde beş kuşak imam soyundan gelip (Gaynanova, 2008: 78) kendisi de bu köyün imamı olan ve ilmi ile şöhret kazanan Gıylecitdin (İlecitdi) İshakî ile o yörede yüksek tahsili ve özgür düşünceleri ile tanılan Murat Molla'nın oğlu Müslimveli Hazret'in kızı Ustazbike Kameriye Hanım'ın çocuğu olarak dünyaya gelir. Çok zeki bir çocuk olan Ayaz, önceleri babasından duyduğu Peygamberler tarihini etrafta söylemekle ün alır. Beş yaşında ise okumayı yazmayı öğrenir ve yüzyıllar boyu hocalık ve imamlık yapmış asil soydan gelen, okumuş aydın kadınlardan olan anneanesi Mahfuza Ustazbike'den *İman Şartı* öğrenip Arapça yazılan ve o zamanlar meşhur olan *Kırk Hadis* kitabına başlar. On iki yaşına kadar babasının medresesinde öğrenim görür. 1890 yılında Çistay'daki Şakir Kemal Hazret'in medresesine, 1893 yılında da Kazan'daki Göl Boyu Medresesi'ne giderek öğrenimine devam eder. 1897 yılında tahsilini üstadı Hadi Maksudi ile beraber Piçen Bazarı Mahallesi medresesinde, daha sonra Yeni Biste'de Fatih Emirhan'ın babası Zarif Hazret'in açtığı medresede sürdürür. Orada hatta kalfalık da yapar. Medrese eğitimini tamamlayınca 1898-1902 yılları arasında Tatarskaya Uçitelskaya Şkola (Tatar Öğretmen Okulu)'da Rusça öğrenim görür. Edebî hayata da bu dönemde başlar. 1902-1903 yıllarında Ayaz İshaki Orenburg şehrinde o dönemin en ileri gelen Hüseyniye medresesinde muallim olur. Daha sonra 1903 yılında Ayaz İshaki babasının ricası üzerine köyüne döner ve babasının yerine köy imamlığı vazifesini üstlenir (Musin, 1998: 10-13). Burada ailesi tarafından kendi köylerinden Meryem adlı bir kız ile evlendirilir. Bu evlilik çok kısa sürer, yazar 2006 yılında eşinin isteği üzerine boşanma izni verir ve kendisini tamamen siyasi ve edebî

faaliyetlere adar. Bütün bu yaşadıkları, Ayaz İshaki'nin *Sünnetçi Dede* eserinde yazdığı köy hayatının ona hiç de yabancı olmadığını kanıtıdır. Kızı Saadet Çağatay'ın da bildirdiği üzere, Ayaz İshaki'nin "kndisine her şey öğretilmiş ve anlatılmıştır. O da zeki bir çocuk olarak bütün öğrendiklerini hafızasında nakşetmiştir. Tasvir ettiği ruhani sınıf tiplerinin çok büyük bir kısmı, çocukluğunda gördüğü insanlar, duyduğu hikâyelerdir." (Şenol, 2007: 28). Eserde Sünnetçi Dede'nin adı Kurbankulu da Ayaz İshaki'nin atalarından biri olan Söbhanholiy'in adına yakın seçilmiştir. Ayrıca, Sünnetçi Dede'nin çok övündüğü şeceresinde yazarın annesi Kameriye Hanım'ın dedesi Molla Murad Baba'nın adı da geçmektedir. Çünkü yine Saadet Çağatay'ın yazdığına göre "Molla Murad Baba ailesi İdil boyunda meşhur ulema ailesi olmuş, bazı rivayetlere göre Kazan-Rus savaşları sırasında 16. yüzyılda Kırım'dan yardıma gelmiş olan asker (şövalye) kalıntıları imiş." (Şenol, 2007: 27-28). Zaten Saadet Hanım kendisi de babası ile annesi boşandıktan sonra babaannesi ve dedesinin ailesinde Çistay'ın Yavşirme köyünde büyür ve hatıralarında sürekli köyde geçen hayatına özlem bildirir. Ayaz İshaki kendisi de köy hayatı ile imam mesleğini gençliğinde her ne kadar benimsemese de *Sünnetçi Dede* hikâyesinde köyde yaşayan insanların çarşaf gibi pürüzsüz, sessiz ve huzur dolu hayatını en güzel duygularla, hatta özenircesine ideal bir hayat olarak göstermeyi başarır. Zaten hayatının büyük kısmını muhacirlikte geçiren ve gözlerini memleketinden çok uzakta -İstanbul' da-yuman edibin vatan hasretiyle yanıp tutuştuğu 1954 yılının 22 Temmuz'unda son nefesini verirken İdil-Ural diye sayıklamasından da anlaşılır.

Sünnetçi Dede hikâyesinde Tatar edebiyatında daha önce hiçbir yazarın kaleme almadığı sünnetçi mesleğinden ve bu mesleği hayatının merkezine koyan, onunla bütün yaşamını şekillendirip yönlendiren Sünnetçi Dede'den bahsedilir. Köy halkı ve ailesi tarafından sayılan, sevilen ve atalarından gelen mesleğe, Muhammet Peygamber'e kadar uzanan şeceresine ve yine bir zamanlar Muhammet Peygamber'in eline aldığı söylenen sünnet usturasına sahip çıkan Sünnetçi Dede, hayatı boyunca köyde erkek çocukları sünnet eder ve eşi Gülyüzüm Nine ile uyum içinde mutlu bir hayat sürer. Tatar Türkleri arasında isminin karakterini yansıtmamasını dileyen, ismin sahibinin karakterine yansiyacak, güzel anlamlı, kulağa hoş gelen isimler tercih edilmektedir. Kadınlara verilen isimler genellikle güzellikle ilgilidir. Ancak bu güzellik, yalnızca yüz güzelliğini değil, huy güzelliğini de kapsamaktadır (Yılmaz, 2020: 678). Eserde, Gülyüzüm ninenin isminin de onun özelliklerini yansıttığı görülür. Gülyüzüm nine isminin de yansıttığı gibi güzel huylarıyla Sünnetçi Dede'ye yeryüzünde cenneti yaşatır. Fakat eşinin aniden vefat etmesiyle kurulu düzeni alt üst olunca kaybettiği huzura kavuşma niyetiyle tekrar evlenir. Ancak bu evlilik mutluluk vermek bir yana ona tam bir hüsrana yaşatır. Kendisine, mesleğine ve kutsal olarak gördüğü sünnet usturasına saygısızlık gösteren pasaklı eşine daha fazla dayanamayan Sünnetçi Dede sinir krizi geçirip acılar içinde vefat eder. Böylece Ayaz İshaki hikâyede "Sıradan bir insanın dramını trajedi boyutuna taşır ve hayatın meşakkatlerinden derin bir anlam çıkarır." (Yarullina, 2002: 14).

Aslında bakılırsa hikâye iki bölümden oluşur. Birinci bölüm, uyumun ve onun getirdiği huzurun bulunduğu bir hayattan, ikincisi ise huzurun yok olmasıyla ortaya çıkan huzursuzluktan, kargaşadan ibarettir. Tatar Türklerinin millî ve dinî değerlerine gelince, onlar eserde en çok Sünnetçi Dede'ye sonsuz saygı ve sadakatle bağlı olan Gülyüzüm Nine daha hayattayken geçirdikleri mutlu hayatı anlatan ilk bölümde yer alır. Zaten eserin ikinci bölümünde ortaya çıkan çatışmanın, dramın sebebi de sanki yüzyıllarca halkın hafızasına ve hayatına işleyen gelenek ve göreneklerin yerine getirilmemesinde gizlidir.

Sünnetçi Dede eserinde anlatılan mekân, ataerkil düzen süren sıradan bir Tatar köyüdür. Zaman ise bu köyde yaşayan Tatar Türklerinin atalardan gelen gelenekleri ve İslam dinini daha doya doya yaşadıkları 19. yüzyılın sonu 20. yüzyılın başıdır. Yani eserde anlatılan köy, hayat tarzı ve yaşam felsefesi henüz devrimler ve devrimci fikirlerle bozulmayan geleneksel, Tatar halkının yüzyıllarca sürdürdüğü düzeni yansıtan bir köy, hayat tarzı ve yaşam felsefesidir.

Hikâye, Sünnetçi Dede'yi anlatmakla başlar ve Ayaz İshaki, yazdığı her cümlede her şeyden önce onun mesleğini ön planda tutar:

Köyün gençleri, orta yaşlıları ve ihtiyarları onu Sünnetçi Dede diye bilirlerdi. Herkes onu Sünnetçi Dede diye çağırırdı. Çocuklarını büyütüp evlendirmiş nineler de gelin geldikleri zamandan bu yaşlarına kadar onu Sünnetçi Dede olarak tanıdılar.; Sünnetçi Dede, köyün Sünnetçi Dedesi idi. O, köyün uzun yıllar muhtarlığını yapan Hacı Aşayak Şerefî Dede'nin sünnetçisi olduğu gibi; trenle limana gidip oradan vapurla Kazan şehrine okumaya giden imamın oğlunun da sünnetçisiydi.; Köyün yeni gelinleri, işi gücü bitirip yalnız kalıp düşündüklerinde, kaynanalarından gizli yeni doğacak çocukları için kundak bezleri hazırlarlardı. Bu arada doğacak çocuklarının oğlan olacağını düşünürken Sünnetçi Dede de akıllarına gelirdi. (19); Bütün köy "sünnet" kelimesini duyduğu zaman ihtiyarlayıp kamburu çıkmış Sünnetçi Dede'yi aklına getirirdi. Sünnet düğünü ile ilgili bir kelime duyar duymaz da düğünün nerede olduğunu düşünmeden mutlaka, sünneti "Sünnetçi Dede yapmış!" derlerdi. (İshaki, 2009: 20).¹

Yukarıda örnek verilen cümlelerden de görüldüğü üzere, Tatar köylerinde insanlar her şeyden önce meslekleri ile anılırlar. *Sünnetçi Dede* hikâyesinde de başkarakter mesleğinin adıyla anılır olmuş, onunla bütünleşmiştir. Öyle ki, köylüler tarafından evi, şeceresi ve usturasıyla kendine has bir dünya yarattığı düşünülmüştür. Bu yüzden Ayaz İshaki Sünnetçi Dede'nin sünnet yapma işinde kullandığı özel eşyalarla birlikte ancak anlam kazandığının ve onların hiç birinin tek başına yaşayamadığının altını çizer: *Doğrusu, Sünnetçi Dede tek başına Sünnetçi Dede değildi. O, evi, eşyaları, elbisesi, keskin usturası ve birkaç kâğıda sarılı merhemi ile Sünnetçi Dede idi.* (21).

Sünnetçi Dede sanki mesleği için yaratılmış, bu meslek onun hayatının amacı olmuştur. Onun için mesleği ne kadar kutsal ise bu mesleğe bağlı eşyaları da o

¹ Bundan sonra eserden alıntı yapılırken parantez içinde sadece sayfa gösterilecektir.

kadar kutsaldır. Tatar evlerinde nasıl Kur'an en yüksek rafta muhafaza edilirse Sünnetçi Dede'nin bu eşyaları da evin en yüksek rafında korunur, günlük hayatta yerinden oynatılmaz, kullanılacağı zamansa salâvat çekilerek ele alınır:

Evdeki az eşyanın arasında değerli değersiz ayırım yapılmazdı. Ama üç şey diğerlerinden daha kıymetliydi. Birincisi Sünnetçi Dede'ye miras yoluyla geçen sünnetçilik hakkını ispat eden şeceresi, ikincisi sünnet usturası, üçüncüsü de şişeye konulan sarı merhemdi. Bunlar evin en değerli köşesinde Gülyüzüm Nine'nin kızlık zamanından kalma Heft-yek'in² ve bötlerin³ korunduğu rafta küçük bir sandığın içinde dururlardı. Hiç biri sıradan bir günde kullanılmazdı. (25); Babam da sessizce "Allah!" dedi ve elini zorlayarak kaldırıp, raftaki sandığı gösterdi. Sonra gözü ile beni işaret etti. Hoca, "Sana Sünnetçi Dede olman için izin çıktı." dedi. (26); Usturası keskin ve acımasız olsa da, onun için çok kutsaldı. Dede, onu salâvatsız eline almazdı. Usturayı gösterdiği zaman, onun babasından miras kaldığını söyler, kutsal nesillerden geçerek, Hazret-i Salmân Fârisî'den geldiğini mutlaka eklerdi. Ona da Hazret-i Resûl'ün kendi eliyle verdiğini anlatırdı. (28).

Kazan Tatar Türklerinde sünnet ile uğraşan ve bu işi yapmak için belli bir seçereye ve izne sahip olmaları gereken *Sönnetçë Babaylar (Sünnetçi Dedeler), Babaçılar (Dedeciler)* olmuştur. Bu mesleğe bazen *Babaçılık (Dedecilik)* de derlermiş. Her köyde olmasa da, her bölgenin bu işi yapan kendi *Sönnetçë Babayı (Sünnetçi Dedesi)* olmuştur (Yarullina Yıldırım, 2017: 547). Sünnetçi mesleği kuşaktan kuşağa geçen kutsal bir meslek olmuştur. Örneğin, Tataristan'ın Minzele ilçesinde yapılan dinî meclislerde dua ederken Sünnetçi Dedelerin de bu dua içinde anılması (Bayazitova, 2008: 288) sünnetçi mesleğinin ne kadar saygın bir meslek olduğunu kanıtlar niteliktedir. *Sönnetçë Babaylar* her yıl civardaki köyleri dolaşırlar ve vazifelerini en iyi şekilde yerine getirmeye çalışırlarmış. Tataristan'da eskiden sünnetçi mesleğiyle uğraşan insanlar, ayrı bir köyün ismiyle de anılmış. Örneğin, Arça (Arsk) ilçesine ait olan annemin doğup büyüdüğü Eski Masra köyü, Sünnetçi Dedeleri ile ünlü olmuştur. Onlara *Masra Babay* diye seslenirlermiş. Tatar yazar ve bilim adamı Muhammet Mehdiyev *Turnaların İndiği Yerde* eserinde sünnetçi mesleğine sahip olan insanların bu köye Tatarlar arasında İslam dini yayılmaya başladığı dönemde Arap ülkelerinden gelip yerleştikleri ve köye Mısır'ı veya Basra'yı andıracak bir şekilde Masra demeye başladıkları hususunda bilgi vermiştir (Zaripova Çetin, 2009: 83; Ekici, 2022: 99-101).

Geçen yüzyılın 70'li yıllarına kadar Tatar köylerinde erkek çocuklar genelde böyle Sünnetçi Dedeler tarafından sünnet edilir ve bu meslek sahipleri erkek çocukların korkulu rüyası olurdu. "Sünnet" sözünün ne kadar korkunç bir kelime olduğuna bizzat kendim de tanık oldum. Çocukluğum Tataristan'ın Arça ilçesi Subaş-Atı köyünde geçti. Bir arada oynarken komşum ve arkadaşım Müderris'in gözlerinde büyük bir korku ile "Sünnetçi Dede geliyor haydi saklanalım!" diye

² Heft-yek: Kur'an'ın yedi de biri.

³ Bötü: Muska.

beni bahçe kapısı arkasına çekip kapıyı kilitlediğini çok iyi hatırlıyorum. Sünnet kelimesinin ne anlama geldiğini o gün öğrenmişim. Ayaz İshaki de hikâyesinde çocukların “sünnet” sözünden ve Sünnetçi Dede’den çok korktuklarını, bu yüzden annelerinin de bu kelimeyi onların yaramazlığına ve ağlamalarına karşı bir silah olarak kullandıklarını yazar:

Onlar, bugünkü genç gelinler gibi yaz sıcağında, tarlada ekin biçerlerken, sonbaharda yayık yayarlar, bayram temizliği yaparlarken ağlayan çocuklarını susturmak için “Sünnetçi Dede geliyor!” diye korkuturlardı. (19); Küçük kızlar evcilik oyunu oynarlarken bebeklerinin düğünlerini yaparlar, dünürlerini ağırılar ve eski bezlere bir şekil verip onu Sünnetçi Dede diye oyuna katarlardı. Oyun içinde sünnet düğünü yaparak “Sünnetçi Dede geliyor” diye birlikte oynadıkları erkek çocukları ağlatırlardı. (20); Sünnetçi Dede’yi görünce müezzinin dul hanımının erkek torunları “kesiyor, kesiyor!” diye kaçıştılar. Onlara uyup kız torunları da “kesiyor, kesiyor!” diye köşeye pustular. (44).

Eserde çocuklar üzerinde Sünnetçi Dede korkusu o kadar büyük olur ki erkek ya da kız çocukları kendisine değil, onun bahçesinde yetişen yemişlere bile yaklaşmaya cesaret edemez:

Köyün bütün bahçelerinde yetişen hıyarları yolan Gata'nın oğlu Kasım ve komşuların yumurtalarını çalan Kamile'nin kızı Erkek Fatma Marfuga bile bu yemişleri çalmaya cesaret edemezlerdi. Çünkü “Sünnetçi Dede” adının geçmesi bile onların gözünü korkuturdu. Sünnetçi Dede'nin keskin usturası ile merhemi onların gözlerinin önüne gelirdi. Sünnetçi Dede'nin hiçbir zaman söylemediği “Keser atarım!” sözünü sanki Sünnetçi Dede daha önce söylemiş gibi kulaklarında yankı bulurdu. Bu, “Keser atarım!”dan Kasım da korkarak kaçır, ne kadar erkek çocuklar gibi davransa da sünnet olmayacağı kesin olan Erkek Fatma Marfuga da bu korku yüzünden ağaca yaklaşamazdı. (22).

Hikâyede sünnetçi mesleğine sahip olmak için bu mesleğin kuşaktan kuşağa bir ata mesleği olarak gelmesi gerektiği hususunda Sünnetçi Dede'nin kendi ağzından şöyle bir bilgi verilir:

Kıştı, babam -Allah rahmet eylesin!- vefat etti. Ölmeden önce ben birkaç defa babamla sünnete gitmiş olsam da, sünnet yapma izni alamamışım. Bir gün değirmenden döndüğümde babam “Oğlum, git hocayı getir, ben çok kötüyüm.” dedi. Ben de hocaya gittim. Köyün Hocası -Allah rahmet eylesin!- o zamanlar Kebir Hoca'ydı. Ben, “Hoca Efendi, babam rahatsızlandı!” deyince, “Maşallah!” dedi. Medreseden hızla çıktı ve koşulan kızığın binip babamın yanına geldi. Evde babamı konuşamaz hâlde bulduk. Hoca “Yasin” okumaya başladı. Babam hâlâ konuşamıyordu. Babam, Yasin okunurken toparlanır gibi oldu. Hocaya bakarak, bir şeyler söylemişçesine dudaklarını kıpırdattı. Hoca bir şeyler anlatmaya çalıştığını görünce “Allah!” dedi. Babam da sessizce “Allah!” dedi ve elini zorlayarak kaldırıp, raftaki sandığı gösterdi. Sonra gözü ile beni işaret etti. Hoca, “Sana Sünnetçi Dede olman için izin çıktı.” dedi. (26).

Örnek getirilen parçadan görüldüğü üzere, Sünnetçi Dede'ye bu meslek babası tarafından ölüm döşeğinde vasiyet olarak bırakılır. Fakat Sünnetçi Dede mesleği babasından devralsa da bu gibi çetrefilli bir işte her şeyden önce köylülerin güvenini kazanmak zorundadır:

Böylece günler geçti, kış geçti, yaz geçti, sonbaharın gelişiyle sünnet zamanı başladı. Abdest aldım ve babamın usturası ile sünnete hazırlandım. Köyün çocukları, peşime takıldılar. “Kurbankulu, Sünnetçi Dede olmuş!” diye, gülüştüler. O zamanlar daha gençtim. Bir eve girdim. Bu ev, birlikte büyüdüğümüz Adile'nin eviymiş. Oğlu sünnetlik çağa gelmiş. Konuksever davranarak koymakla çay ikram ettiler; ama “Bu sene sünnet ettirmeyi düşünmüyoruz, çocuk biraz daha büyüsün!” dediler. İkinci evden de aynı sözle uğurlandım. Köyde sünnet edecek bir çocuk bile yoktu. Geçen seneden bildiğim kadarıyla köyde sünnet edilme yaşına gelmiş çok çocuk vardı. (26).

Fakat köylüler genç Sünnetçi Dede'yi kapıdan geri çevirseler de diğer ihtiyar Sünnetçi Dedelere çocuklarını sevinerek sünnet ettirirler: *Bu sıralarda köye kendini “Sünnetçi” diye tanıtan bir ihtiyar geldi. Bana “Oğlumuz daha küçük.” diyenlerin hepsi ihtiyara çocuklarını sünnet ettirdi. Babamın mirasının başkasına geçmesine çok kızdım.* (27).

Mesleğinin elinden gittiğini görüp üzülen Sünnetçi Dede yeni kürkünü, damatlık kaftanını giyiniş Kebir Hoca'nın yanına gider ve onun tavsiyesiyle Tünter (Gali) İmam'ın evine doğru yol alıp nihayet muradına erer: *Hocayla görüşüp, meseleyi anlattım. Bizim hocadan aldığım mektubu kendisine verdim. “Öğle namazına abdest alıp gel.” dedi. Öğleyin camiye geldim. Öğle namazını titreyerek kıldım. Kur'an okundu. Kur'andan sonra hoca beni yanına çağırdı. Dinden imandan sualler sordu, cevapladım. Namazdan sordu, cevapladım. Şeceremi sordu, babamın ve dedemin ismini söyledim. Sonra Hoca ellerini kaldırıp dua etti. Oradaki büyük şakirde: “Şunun şecerelerini temize çekip ismini ekle!” dedi.* (27). Böylece Ayaz İshaki sünnetçi mesleğini elde etmede şecerenin ne kadar önemli olduğunu vurgular. “Rivayetlere bakılırsa, Muhammet Peygamber sünnet etme hakkını ancak Salman Farisi soyundan gelen insanlara vermiştir.” (Sibgatullina, 2000: 108). Zaten Sünnetçi Dede için bu yüzden değerli eşyaların arasında en değerlisi ta Salman Farisi'ye kadar uzanan şeceredir: *Özellikle, şecerenin önemi hem Dede hem de Nine açısından büyüktü. O, her zaman birkaç kâğıda sarılmış, üzeri bezle bağlı karındık⁴ içinde dururdu. Gerçi Sünnetçi Dede onun içinde ne yazdığını okuyamazdı. Ama bu kâğıdın öneminin büyüklüğünü bilirdi. ...Karşısındaki kişinin basit bir insanla muhatap olmadığını, Salmân Fârisî soyundan gelen biri ile muhatap olduğunu göstermek için: — Hazreti Salmân Fârisî bizim ceddimizdir, derdi.* (25).

Artık mesleğini elde eden Sünnetçi Dede onu zevkle en güzel şekilde yerine getirmeye çalışır. Sonbaharda günler soğumaya başlayınca uygulanan sünnet

⁴ Karındık: Karın zarından yapılan torba.

etme merasimi, onun evinde bir bayram havasıyla başlar: *Bu günlerde Gülyüzüm Nine çamaşır yıkar, evin döşemelerini siler, semaverini ayna gibi parlatur ve bütün yaz toplayıp sakladığı kaymağından tereyağı yapardı.* (29). Daha sonra Sünnetçi Dede bu işe girişmeden sabah ve nafile namazlarını kılar ve mutlaka köyün hocasını eşi ile birlikte misafire çağırıp onun hayır duasını da alır. Çünkü Sünnetçi Dede “Her ne kadar köyde saygılı biri olsa da kendi yerini iyi bilir. Köydeki Hoca’dan geçip hiçbir iş yapmaz. Çünkü gelenek böyle!” (Gafurova, 2008: 342): *Sünnetçi Dede sabah namazına önceden gider, niyet eder, namazı bitirdikten sonra nafile namazı da kılardı. Hocaya giderek “Hayır duanızı vermek için bugün bize gelir misiniz? Hanım semaveri hazırlayacağını söyledi.” deyip hocayı yemeğe çağırırdı.* (29).

Aynı gün öğleden sonra, sabah giydiği bayramlık elbiseleriyle, merhemini, salâvat getirip kâğıda sarıp, usturasını göğüs tarafındaki cebine koyup, komşu Miftah’ın oğlunu yanına alıp, görevine başlayan (32) Sünnetçi Dede işini yaparken köydeki hiyerarşiyi de titizlikle takip eder: *İlk olarak Hocanın oğlu varsa ona, onun oğlu yoksa müezzine, onun da oğlu yoksa hacıya, onun da oğlu yoksa dindar olan Gobey Dede’ye, onun da oğlu yoksa başka bir namazında niyazında olanın evine giderdi.* (32). Bu cümleden anlaşıldığı üzere, Tatar köylerinde en yüksek rütbeye din adamları ve din yolunda olanlar sahipti. Bu gibi kuralları yerine getirdikten sonra Sünnetçi Dede artık zevkle kendi işine başlayabilir. Onun mesleğini ne kadar severek yaptığı, çocuklara olan ilgisinde ve psikolojik yaklaşımında da apaçık görünür: *Babalarının elinden tutup getirdiği, onun karşısına çıkmamakta direnen biraz daha büyükçe çocukları sakinleştirmek için cebinden çıkarıp bir elma verir, onlarla konuşur ve onlara kamçı yapacağına dair söz verirdi. Böylece, çocuğu inandırınca ona “Kırmızı, güzel pantolon dikeceğiz, ölçü alalım!” der ve yatırıp yanındakilere tutmalarını söylerdi. Salâvat getirip “Bismillâh, Allahü ekber!” diyerek pipisinin derisini keserdi. Sonra, bağırıp çağıran çocuğun yarasına merhemini sürüp, dışarı çıkarmalarını emrederdi.* (33).

Sünnetçi Dede işini bitirince hemen kalkıp gitmez. Eskiden de günümüzde de köylerde insani ilişkileri ayakta tutan aynı sofrayı paylaşmak, bir arada yemek yemek gibi işin eğlenceli kısmına geçer. Köyde zor, meşakkatli bir hayat sürdüren insanlar da sünnet merasimini bir bayram havasında bekler ve Sünnetçi Dede’ye saygı bildirmeye özen gösterirler. Böylece Sünnetçi Dede kendisi için hazırlanan sofrada ev ahalisi ile hoş bir sohbet dalar: *İşi bitince de ellerini yıkar, gene salâvat getirip usturasını ve merhemini yerine koyar, hazırlanan çay sofrasına oturur ve önceki sünnetlerini anlata anlata çay içerdi. Sünnet sadakasını alıp, âdete göre kendisine verilen bir ekmeği yanındaki çocuğa taşıtırdı.* (33). Böylece o günkü işini bitirip huzur içinde evine dönen Sünnetçi Dede *Bu zamanlarda kendini çok genç hisseder, bambaşka bir insan olurdu. Uykusunu da rahat uyurdu. Rüyasında ufak tefek şeyler görmez, görürse de dedelerinden Salmân Fârisi’yi veya Seyyid Battal Gazi’yi görürdü.* (33). Huzur ve mutluluğun dolup taşıdığı bu

üç cümleye Ayaz İshaki, Sünnetçi Dede mesleğinin bütün kutsiyetini ve ehemmiyetini ancak bu kadar ustaca sığdırabilirdi.

Hikâyeden anlaşıldığı üzere, mesleğini yerine getirmek Sünnetçi Dede'nin sadece bir gününü almaz, ertesi gün o yine *dört-beş yerde sünnet yapar, beş-altı ekmekle eve dönerdi* ve *sünnet ettiği çocukları tekrar dolaşır, yine bağırıp çağıran ve sünnet edilen yerlerini göstermek istemeyen çocuklarla ilgilenir* “İşte cici olmuş, iyileşiyor artık oğlum” der, *bağırıp çağıran çocuğun yarasına merhem sürerdi. Gene çay içip ekmek alıp giderdi. Böylece, bir defa daha dolaşırdu.* (33). Görüldüğü gibi, sünnet merasimi köylüleri mutlu eden, bolluk bereketle gelen ve ambarları tahılla dolduran sonbahar mevsiminde günler soğumaya başlayınca yapılırdı. Çünkü köylüler Sünnetçi Dede'ye mesleğinin karşılığını sadece para ile değil tahıl ile de öderlerdi: *Ekinin bol olduğu yıllarda, büyük köylerde bu hizmet bir-iki hafta sürerdi. Bu zamanlarda Gülyüzüm Nine'nin evi ekmekle, Sünnetçi Dede'nin cebi de bakır paralarla dolup taşardı.; Sonra komşunun arabasını alıp, sünnet ettiği çocukların ailelerinden sünnet aşlığı toplardı. Çuvallar dolusu karabuğday, bulgur, çavdar, yulaf yükleyip eve getirirdi. Evin önündeki bütün bidonlar tahıl ve un ile dolardı.* (33). Sünnetçi Dede, sünnet işi bitince hemen kenara çekilmez, âdeti yerine getirir, ervahları duaya doyurur ve kazancını paylaşmayı da bilir. Örneğin, birçok kişinin hayır duasını, eşinin de gönlünü alır: *Köydeki çocukların sünnet edilmesi bitince Sünnetçi Dede mezarlığa gidip, Kur'an okur, Hoca'nın evine uğrayıp sadaka verir, Ostazbike'ye kuru yemişler götürürdü. Toplanan ekmekleri satıp, hanımına entari, önlük; kendisine de gömlek, pantolon alırdı. Ramazanın gelmesine çok zaman olsa da “Sayılı gün çabuk geçer!” diyerek camide yapılacak iftar için iki koli hurma alıp müezzine verirdi. Yine eski hayatına döner ve gelecek yılın sünnet zamanını bekleyerek yaşamaya başlardı.* (34).

Hikâyede ustaca tasvir edilen sünnet öncesi eşi ile beraber hocayı ağırlama ve sünnet etme merasiminin hazırlık, sünnet anı ve sünnet sonrası gibi safhaları, Sünnetçi Dede ile Gülyüzüm Nine'nin hayatında en neşeli anlar ve yaşanan huzurlu hayatın temeli olarak algılanır.

Sünnetçi Dede, sünnet etmenin yanında bir de köyde Hoca'yı kan alma ve sülük koyma gibi halk hekimliği yöntemleriyle tedavi etmeye çalışır: *Bizim Sünnetçi Dede, Salmân Fârisî hazretlerinden miras yoluyla sünnetçiliği almış olsa da İbn-i Sina hazretlerinden tıp, simya ve kimya gibi ilimleri miras yoluyla almadığı için doğal olarak tıbbın bu inceliklerini bilemezdi. Ama, yıllardır hocalar, mollalar, müezzinler ile haşır neşir olması, çok sayıda sülük tedavisi yapması, onların defalarca kanlarını alması, ona büyük tecrübe kazandırmıştı.* (35).

Ünlü Fransız yazar Emile Zola *Deneyisel Roman* başlıklı yazısında şöyle der: “Artık zevk olsun diye, tasvir için tasvir etmiyoruz. İnsanın, çevresinden ayırlamayacağını; elbisesi, evi, şehri, ülkesi ile tamamlandığını kabul ediyoruz. Bu bakımdan beyninin ya da yüreğinin tek bir olayını, çevrede onun sebeplerini

ya da tepkisini aramadan, tespit etmeyeceğiz. Sonu gelmez tasvirlerimizin sebebi işte budur.” (Mutluay, 1979 (Aktaran): 273). Ayaz İshaki'nin hikâyesinde de Sünnetçi Dede'nin mesleği kadar onun evi ve bahçesi de büyük önem taşır. Mesleğini nasıl zevkle yapıyorsa evine ve bahçesine de o kadar sevgiyle bakar ve onlarla da tamamen bütünleşmiş vaziyettedir:

Onun evi, ne köyün tüccarı Ahmet'in kırmızıya boyalı evine, ne de köyün en fakirlerinden sayılan kapıcı Sadri'nin evine benziyordu. O ev, her köşesi ve bütün renkleri ile Sünnetçi Dede'nin kendisini andırıyordu. Köyün kurulduğu günlerde tahta, ot ve samanla kaplanan evin çatısı, yıllara dayanamayıp, kararıp, eğilip bozulan şekli ve rengi ile Sünnetçi Dede'nin yüzüne çok benziyordu. Çatısının kenarlarında yulaf, çavdar, buğday ve acı pelin karışımından büyüyüp sağa sola sarkan otlar Sünnetçi Dede'nin taranmamış sakalını hatırlatmaktaydı. Evin bel veren duvarları, Sünnetçi Dedenin bükülmüş belini andırmaktaydı. Buğulanan pencere camları da Sünnetçi Dede'nin yaşlılıktan sulanmış gözlerine çok benziyordu. Evin direklerini dağılıp yıkılmaktan korumak için sıvanan ve rengini kaybetmiş çamur sıvalar da sanki Sünnetçi Dede'nin yaşlanmış vücudunun dağılmasını önleyen giysileri gibiydi. (20); Sünnetçi Dede ile evi ve eşyaları o kadar iç içe idi ki aralarında bir sınır çizmek ve bir birlerinden ayrı düşünmek mümkün değildi. Burada her şey Sünnetçi Dede'ye çok benziyordu. Sanki Sünnetçi Dede ile onun evi aynı çamurdan yaratılmışlardı. (21).

Böylece, köy, köylüler, etrafında bulunan eşyalar, doğa ve gönül dünyası ile bir ahenk içinde olan Sünnetçi Dede “Halkının çok asırlık ruhi ve ahlaki mirasının varisi, halkın zekâsını ve yaşam felsefesini temsil eden şahıs olarak tasvir edilir ve onun yaşadığı ev, kendi elleriyle oluşturduğu mikrodünya, özel bir yaşam modelidir.” (Haliullina, 2008: 163). Sünnetçi Dede ile Gülyüzüm Nine'nin evinde bulunan şecere, *Heft-yek*, ustura, merhem, sandık, ibrik gibi özel ve dekor eşyalar da onların geleneksel ve İslam dinine uygun hayat tarzına işaret eder.

Kazan Tatar köyleri en eski dönemlerden beri genelde dereye ve ormana yakın bir araziye kurulur. Dereye yakın kurulmasının sebebi, erken dönemlerde yerleşik hayata geçip tarımcılıkla uğraştıkları için tarla ve bahçeleri sulamaya ihtiyaçları olduğundan kaynaklıdır. Orman ise Tatar köylerini kış mevsiminde soğuktan korumanın yanında yabani hayvanları avlamalarını ve kış için çilek, şifalı bitkiler, fındık vb. yiyecek hazırlamalarını sağlardı. Hikâyede Sünnetçi Dede'nin yaşadığı köyün de bu kıstaslara uyarak hem dereye hem ormana yakın kurulduğu görünür: *Bir de evinin arkasında, su arığı ile çevrili ve dereye kadar uzanan bir bahçesi vardı.* (23); *Onlardan birisini görüp, diğerini görmeyenler, görülmeyeni başka bir köyde ya da karanlık ormanda çilek toplarken görürlerse mutlaka onun kim olduğunu bilirlerdi.* (24).

Yukarıda sayılan bütün bu getirilerin yanında bir de orman, insanlara ev inşaatı için uygun, ucuz malzeme de vermekteydi. Tatar evleri genelde ağaç tomruklarından ve tahtadan yapılırdı. Köy evlerinin çatısı ot ve samanla kaplanırdı. Evin önüne de genelde Tatar köylerinde ıhlamur ve üvez ağaçları

dikilir. Evin döşemelerine gelince, onlar pürüzsüz hale getirilen tahtalardan oluşurdu. Döşemeleri boyama alışkanlığı ancak geçen yüzyılın 80’li yıllarından itibaren başlamış olup eskiden döşemeleri Tatar kadınları sabunlu su ile kehribarı andıran sarı renge girinceye kadar özenle temizleyip yıkarlardı. Bütün bu detaylar *Sünnetçi Dede* eserinde de yer alır:

Köyün kurulduğu günlerde tahta, ot ve samanla kaplanan evin çatısı, yıllara dayanmayıp, kararıp, eğilip bozulan şekli ve rengi ile Sünnetçi Dede’nin yüzüne çok benziyordu. Çatısının kenarlarında yulaf, çavdar, buğday ve acı pelin karışımından büyüyüp sağa sola sarkan otlar Sünnetçi Dede’nin taranmamış sakalını hatırlatmaktaydı. (20); Onun zamanında sarı kehribar gibi parlayan döşemeler, medresedeki pis döşemelerin hâlini almıştı. (48); Onun evinin önündeki bahçede ıhlamur ağaçlarının arasında geçmişin yükünü eğilmiş sırtında taşımaya rağmen yine de heybetle yükselen bir üvez ağacı vardı. Sonbahara doğru üvezin kıpkırmızı salkımları kızıl akik gibi salınıp, parıldayıp sanki genç kızların boyunlarını, kulaklarını süsleyen kolyeler ve küpeler gibi Sünnetçi Dede’nin evini süslerlerdi. (21).

Eserde köy insanların merhametli, huzurlu ve kendisi ile barışık olması, yaptığı her işten zevk alması da hikâyede her şeyden önce doğa ile iç içe yaşamaları ve ellerinin toprağa değmesine bağlı anlatılır. Örneğin, Sünnetçi Dede ağaçlar ve hayvanları ile aynı insanlarla konuştuğu gibi konuşur, onlara şefkat ve ilgi ile yaklaşır:

Sünnetçi Dede, kendisiyle birlikte yaşlanan üvez ağacının dilinden anlar gibi her sabah onunla konuşurdu. — Merhaba, nasılsın? Gece soğuk muydu? Kırağı düştü mü, çiçeklerin üşüdü mü? diye sorardı. Sünnetçi Dede onun kırıldı kırılacak gibi duran dallarını ve çiçeklerini okşayıp üşümediğine inanınca bir de ağacın dibine bakıp: “Toprak kuru mu, su gerekiyor mu?” diye toprağı eliyle ufalamaya başlardı. Çoğu zaman ağacı sulayıp sulamamakta tereddüt eder ama, yine de “Yağdan lapa bozulmaz” diyerek kendi yaptığı köprüden çeşmeye doğru iner, kovayla suyu getirip üvezin dibine dökerdi. Sonra üvezin eğilmiş dallarını bir birlerine ip ile bağlar, çok eğik olanlarına da alttan sopa ile destek verirdi. Ağacın yemişleri olgunlaştığı zaman sokağa sarkan salkımları bahçe içine alırdı. (22).

Söz konusu Tatar Türklerinde yaygın olan evin önüne üvez ağacı dikme geleneği bir taraftan bu ağacın güzel ve sağlığa faydalı meyveleri ve onların kattığı hoş görünüme bağlı anlatılır, diğer taraftan ise üvez ağacı nazardan ve kötü ruhlardan korunma amacıyla dikilir (Zaripova Çetin: 2021: 615-627). Evin önüne üvez ve ıhlamur ağaçları dikme alışkanlığı, Kazan Tatarları tarafından hem köylerde hem ilçelerde günümüzde de devam etmektedir.

Bahçeye gelince, günümüzde Tatar köylerinde bahçe, evin hem önünde hem arka tarafında bulunur. Fakat eskiden genelde evin arka tarafına yapılırdı. Bazı evler dereye yakın olduğunda bahçe neredeyse dereye kadar uzanır, dereye bahçeye su getirmek için arka kapısı da olurdu. Bahçenin diğer kapısı da bahçeye

saban koşulu atı sokmak ya da toplanan tahıl ve sebzeleri satmak için arabaya yükleyip pazara götürmek gibi işleri göz önünde bulundurarak köye bakan tarafta açılırdı. Sünnetçi Dede'nin bahçesi de aynen bu şekildedir: *Bir de evinin arkasında, su arığı ile çevrili ve dereye kadar uzanan bir bahçesi vardı. Bu bahçenin köye bakan tarafında küçük bir kapısı vardı. Bahçenin arka kısmında bulunan bir diğer kapıdan dar ve temiz merdivenlerden dereye doğru inilirdi. Dere tarafındaki kapıdan Sünnetçi Dede kovayla su taşıyıp bahçesini sulardı. Köy tarafındaki kapıdan da toplayıp çıkardığı sebzeleri komşu köylere satardı.* (23).

Eserde Sünnetçi Dede'nin bahçesini anlatan cümlelerden Tatar köyünde geçim kaynağının tarımcılığa dayalı olduğunu da görmek mümkündür. Örneğin, bahçeye yulaf, çavdar, buğday, karabuğday ekildiği, bostanda da turp, hıyar, lahana, pancar, bezelye, patates gibi Tatarların yaşadığı soğuk coğrafyaya özgü sebzelerin yetiştirildiği anlaşılır:

Dışarıdan bakıldığında küçükmüş gibi görünen bu bahçenin bir kenarına buğday, çavdar, yulaf, karabuğday ekilir, dereye yakın kısmına ise hayvanlara verilecek kışlık ot ekilirdi. Bahçenin orta kısmına turp, hıyar, lahana, pancar, bezelye, patates ekilirdi. Yaz boyunca onun bahçesi yemyeşil olurdu. Kurak geçen yaz aylarında bile onun buğdayını ve ektiği tahıllarını yazın sıcağı sarartmaz ve yakmazdı. Her sene bahçenin güneşe bakan tarafına ekilen buğday verimli olurdu. Bahçenin kuytu yerlerine ekilmiş yulafı da gür yetişirdi. Karabuğdayın mahsulü üvezinki kadar bol olurdu. Çavdarı sıрма gibi parlardı. Dolu olan başağını kaldıramayıp yere doğru süzülürdü. Onun hıyarlarından, turplarından, havuçlarından söz etmeye gerek yoktu. Onlar bütün köyü kıskandırır köylülerin ağızlarının suyunu akıttırdı. (23).

Hikâyeden anlaşıldığı üzere, Sünnetçi Dede bahçede yetiştirdiği sebzeleri kendilerine yiyecek olarak kullanmanın yanında satarak paraya da çevirmektedir. Yani yaptığı mesleği üzerine bir nevi ticaretle de uğraşır: *Köy tarafındaki kapıdan da toplayıp çıkardığı sebzeleri komşu köylere satardı. Coğrafi bir terimle söyleyecek olursak kendine göre "dış ülkelere" gönderiyordu.* (23).

Aşağıda örnek getirilecek küçükbaş hayvanlar ile kümes kuşlarından bahseden cümlelerden ise Tatar köylerinde diğer bir geçim kaynağının hayvancılık olduğu anlaşılır. Tatarlar çayı süt ile içmeyi sevdiklerinden ve tereyağı, kaymak, çökelek gibi süt ürünlerini bol tükettiklerinden dolayı köyde yaşıyorlarsa mutlaka inek beslerler. Fakat yalnız yaşayan yaşlı çiftler genelde bakımı daha kolay olan keçiyi beslemeyi tercih eder. Hikâyede de Sünnetçi Dede ile Gülyüzüm Nine'nin keçi beslediğini görmek mümkündür. Bir de Tatar köyleri dereye yakın yerleştikleri için kaz ve ördek gibi etleri lezzetli olan ve çok yararlı su kuşlarını da severek beslerler. Eserde evcil hayvanlar da Sünnetçi Dede'ye benzetilir. Fakat keçi ile tavuk, horoz, ördek, kaz gibi kümes kuşları evin hanımı Gülyüzüm Nine ile özdeşleştirilir. Belki de bu, keçiyi her gün sürüden gelince Nine'nin sağmasından ve ördek, kaz, tavuk gibi kümes kuşlarının bakımı da daha çok evin hanımı

üzerinde olduğundandır. Ayrıca, Tatar Türklerine özgü olarak bütün bu hayvanlara sevgi yüklü isimler de verilir:

Sünnetçi Dede'nin evcil hayvanları da vardı. Ama onlar nedense Sünnetçi Dede'nin değil, hanımı Gülyüzüm Nine'nin adı ile anılırdı. Örneğin, onun ibikli tavuğuna, kırmızı horozuna “Gülyüzüm Nine'nin tavuğu”, “Gülyüzüm Nine'nin horozu” derlerdi. Onun sürünün en arkasından gelen, memesi süt dolu, boynuzları gösterişli keçisine de “Gülyüzüm Nine'nin keçisi” derlerdi. Hepsinin sahibi olarak Gülyüzüm Nine'yi bilirlerdi.; Bu hayvanların hepsi huyları ile Sünnetçi Dede'yi andırırlardı. Buna rağmen komşular onları Sünnetçi Dede'ye ait kabul etmezlerdi. Hepsinin sahibi olarak Gülyüzüm Nine'yi bilirlerdi. Sünnetçi Dede'nin evi, bahçesi, ağaçları ona ne kadar benzerse; tavuklar, horozlar, keçiler de Gülyüzüm Nine'ye o kadar benzerlerdi. (24).

Evcil hayvan ve kuşların dışarıda gezip eve döndüklerinde Gülyüzüm Nine'yi aramaları da onların evin hanımına ait olduklarını bildirir:

Sünnetçi Dede, eşinin öldüğüne kanaat getirip evine girdiğinde bahçeden bir ses geldi. Dede, Gülyüzüm Nine'nin ruhu döndü sanıp ürkerek kapıyı açtı. Gülyüzüm Nine'nin kedisi içeri girdi. Kedi miyavlayarak evin bir o tarafına bir bu tarafına koşmaya başladı. Sonra Dede'nin karşısına gelip durdu, başını kaldırarak Dede'ye baktı ve “miyav!” dedi. Sünnetçi Dede kedinin bu hâlimden Nine'yi aradığını hissetti. Sünnetçi Dede'nin gözlerinden yine yaşlar akmaya başladı. Orada bulunan kediyle konuşmaya başladı: — Ninen öldü, Ninen öldü. Cennete gitti. Dua et, dedi. Kedi, sanki söylenenleri anlamış gibi miyavladı. Sünnetçi Dede'ye hanımı gibi bu kedi de çok yakındı. Dede, kedinin tabağına süt koydu. Ama kedi süte ağzını şöyle bir değdirip geri çekildi.; Dede avluya çıktığında, dişi ördeğin arkasına art arda sıralanmış nehirden dönen ördekleri gördü. Eve dönen ördeklere Nine'nin öldüğünü fark ettirmemek için evin önündeki torbadan yem alıp vermek istedi. Fakat bunu gören ördekler vaklamaya başladılar. Sünnetçi Dede onların sesinden de “Nine nerede?” demek istediklerini anladı.; Sünnetçi Dede ikinci namazını kılıp evine döndü. Avluda onu büyük boynuzlu kart keçi meleyerek karşıladı. Sünnetçi Dede keçinin başını okşadı. Ama keçi sağılma vaktinin geldiği için “Sağınız!” der gibi Nine'yi aramaya başladı. Bu durumu gören Sünnetçi Dede dayanamayıp ağlamaya başladı. Sonra komşunun gelini gelip keçiyi sağdı. Keçi, sağdırmak istemeyen bir sesle “Sütümü çalyorlar, Nine gel!” der gibi durmadan meliyordu. (41-42); Gülyüzüm Nine zamanında yumurtladığında gıdaklayarak her tarafa haber veren Karakulak, Çuvar ve kümes dolusu başka tavuklar bilinmeyen yerlere yumurtlamaya başladılar. (49).

Bütün bu hayvanların Gülyüzüm Nine'nin vefatından sonra ne kadar üzülp onu aradıklarını anlatırken Ayaz İshaki kendisini bir kez daha sadece insan psikolojisini değil, hayvanların yaşadığı duyguları da çok iyi anlayan usta bir yazar olarak gösterir. Ayrıca, *Sonbaharda at sürüsünü gütme işini komşu eve vermeye hazırlanan köylülere selam verip, mescide giden yaşlılarla biraz*

konuştuktan sonra evine doğru yöneldi. (51) gibi cümleden Tatar köylerinde bütün Türk dünyasında olduğu gibi bir de at beslediklerini de görmek mümkündür.

Bütün bu anlatılanlardan Sünnetçi Dede'nin hayatının aslında sadece mutlu ve başarılı bir mesleki hayatla sınırlı kalmayıp aynı zamanda huzurlu bir aile hayatını da içine aldığı görülür. Sünnetçi Dede ile eşi Gülyüzüm Nine nadir eşlere nasip olan uyumu yakalamayı başarmış çiftlerdendir. "Nasıl Sünnetçi Dede mesleğini yerine getirmesi için yaratılmışsa, Gülyüzüm Nine de sanki onun bu mesleği başarılı bir şekilde yerine getirmesi için yaratılmış." (Gafurova, 2008: 342). Onlar yüz olarak da kişilik olarak da bir birlerine çok benzerler: *Doğrusunu söylemek gerekirse onlar iki farklı kişi değil, sanki tek kişiydi. Onların sadece renkleri değil, düşünceleri de aynıydı. Sünnetçi Dede: "Hanım, bahçeyi sulama zamanı gelmedi mi?" demeye kalmadan Gülyüzüm Nine kovaları alıp dereye inerdi. Sonbahar gelip, sünnet düğünleri yaklaştığında, Gülyüzüm Nine: "Beyim, sünnet zamanı geliyor!" demeye kalmadan Sünnetçi Dede abdest alıp usturasını bilerdi. (24). Ayrıca, Gülyüzüm Nine, Sünnetçi Dede'ye artık alışkanlığa dönüşmüş bir sevgi yanında onun mesleğine de sonsuz saygı duyar: Özellikle, şecerenin önemi hem Dede hem de Nine açısından büyüktü. (25).*

Sünnetçi Dede ile Gülyüzüm Nine'nin yaptıkları işler dahi kendi aralarında tek kelime etmeden paylaşılmış durumdadır. Zaten eserde anlatılan iş paylaşımı, Tatar köylerinde yazılmayan bir kural şeklinde neredeyse günümüze kadar süregelmiştir: *Keçiyi sağlamak, tavuklara yem vermek, yumurtaları toplamak, semaveri hazırlamak Gülyüzüm Nine'nin görevi; üvezi sulama, avluyu süpürme, arıkları düzeltme Sünnetçi Dede'nin göreviydi. (24). Nasıl Sünnetçi Dede mesleğini ustaca yerine getiriyor ve bahçesine göz bebeği gibi bakıyorsa, Gülyüzüm Nine de evinin hanımı olarak evini temiz tutar ve mutfak işlerinde maharet gösterir: ...Ev temizleme meşakkati de tamamıyla Gülyüzüm Nine'nin işiydi. O her gün evi birkaç defa süpürür; her perşembe semaverini kum ile temizleyip parlatur; ayda bir defa duvarların çatlaklarını sıvayıp kireçle boyar ve her namazdan önce Dede'nin ibriğine su koyardı. Evlerinde fazla eşya bulunmamasına, sadece iki kişi olmalarına rağmen Gülyüzüm Nine hiç boş durmazdı. O, ocağı yakar; ocağa ekmek, kıstıby pişirir; bayram günlerinde de Dede namazdan geldiğinde koymak hazırlardı. (23).*

Böylece, bütün bu anlatılanlardan Gülyüzüm Nine'nin evine, evcil hayvanlarına özenle bakan temiz, becerikli, her işe özen gösteren, eşine ve onun mesleğine sonsuz saygıyla bakan Tatar kadını olduğu görünür. Ayrıca, o kendisi de dinî eğitim almıştır. Evinin en yüksek rafında Sünnetçi Dede'nin saygın eşyaları ile bir arada onun gençliğinden kalma Kur'an'ın yedi de biri olan *Heft-yek* kitabının da korunması buna en güzel delildir: *Bunlar evin en değerli köşesinde Gülyüzüm Nine'nin kızlık zamanından kalma Heft-yek'in ve bötelerin korunduğu rafta küçük bir sandığın içinde dururlardı. Hiç biri sıradan bir günde kullanılmazdı. (25).*

Gülyüzüm Nine'nin Tatar köylerinde yaşayan birçok kadına özgü mutfak işlerinde gösterdiği beceri ise en güzel şekilde Sünnetçi Dede'nin sünnet merasimine başlamadan Hoca ile eşini misafir çağırdıkları sahnede görünür. Burada önce Tatar Türklerinin ne kadar çaya düşkün olduklarını gösteren çay sofrası anlatılır. Örneklere geçmeden şunu da bildirmek gerekir ki Türkiye Türklerinin çay sofrasından farklı olarak Tatar Türklerinin çay sofrasında genelde mutlaka hamurun içerisine et ve pirinç koyularak yağda kızartılan *peremeç*, tepsiye yayılmış hamurun arasına patates, soğan ve et koyularak yapılan bir çeşit börek *belëş*, *kıstıby* ya da *küzikmek* olarak bilinen patatesli gözleme, *koymak* (krep ya da diğer adıyla akıtma) gibi hamurdan yiyecekler de bulunur. Köylerde hamur yiyecekleri koyulan çay sofrası yaşlı insanların evinde öğle yemeği ya da akşam yemeği yerine de geçer. Eskiden bu tür lezzetli yiyecekler köy evlerinin yarısını kapsayan, tuğladan örülüp üzeri beyaz badana ile kaplı olan *miç*'te pişirilirdi. Arça ilçesine bağlı Masra köyünde anneannemin yaz ve kış aylarında okullar tatil olunca köye geldiğimiz zamanlar biz uykudan kalktığımızda akşamdan odunları önüne getirip sabah erkenden yaktığı *miç*'te hazırladığı lezzetli *bereñgë peremeçlerë* (patatesli börekler) hep burnumda tüter. *Miç*, Tatar köylerinde evi ısıtma, kazanda su kaynatma ve fırında ekmek ve hamur içi yiyecekler pişirme yerleri ayrı olan ama bütün bu görevleri aynı zamanda görebilen bir çeşit ocaktır. Geçen yüzyılın 85'li yıllarından itibaren köy evleri de doğal gaz ile ısıtılmaya başlayınca bu tür ocaklara ihtiyaç kalmamıştır. Fakat *miç*'te pişen yiyeceklerin tadına özlemlerle günümüzde onlar yeniden yapılmaya başladı. Eskiden Tatar köylerinde çay da günümüzde olduğu gibi çaydanlıktan değil, pirinçten yapılan ve ninelerimiz tarafından her hafta ve bayram günleri aynı Gülyüzüm Nine'nin de yaptığı gibi özenle kum ile temizlenip parlatılan ve yeri sofranın başköşesinde olan semaverden içilirdi. Ayrıca, çay sofrası *Sünnetçi Dede* hikâyesinde de anlatıldığı gibi uzun, hoş bir sohbet eşliğinde saatlerce sürebilir ve köyde yaşayan insanlar için bir çeşit sosyalleşme yeri olurdu. Çocukluğumda dedemin evinde kaldığım sürece anneannemin sabah erkenden yanına uğradığı komşu nine ile bir arada semaver başında oturup bütün köy haberlerini ve gençlik hatıralarını konuşarak içtikleri böyle güzel çay fasıllarına uyanırdım. Yani hikâyede anlatılanlar sadece Tatar köyünde doğup büyüyen ya da yaşayanlar için değil, köye bir kez olsun misafir gidenler için de yadırganmayacak kadar öz ve anlaşılırdır:

Gülyüzüm Nine'nin ocağından pârâmâçlerin, koymakların cızır cızır sesleri gelirdi. Hoca da hanımı da her zaman olduğu gibi kendi evleriymiş gibi yiyip içerler, sohbete dalarak kaç fincan çay içtiklerini saymazlardı. Ancak, semaverde su kalmayınca “Doyduk, doyduk!” derlerdi. Gülyüzüm Nine semaverine yeniden su doldurur, ardından yine içmeye devam ederlerdi. Üçüncü defa semaveri suyla doldurmak isteyince Hoca karşı çıkar, hanımı da razı olmazdı. Gülyüzüm Nine “Hocam sizinle aynı ortamda çay içmekten çok müşerrefim” deyince yine semaver gelir, birlikte içerler, su yine biterdi. Semaverin dördüncü sefer yenilenmesine artık ne hoca razı olurdu ne de Ostazbikâ. Gülyüzüm Nine ısrar etmeden boşları toplardı. (30).

Ayaz İshaki, hikâyede çay sofrasının devamında gelen leziz yiyecekleri sayarak da birkaç cümleyle Tatar halkının geleneksel mutfak kültürünü tanıtmayı başarmıştır. Daha fazlası, şırayı andıran Tatar Türklerine özgü *sosla* adında bir çeşit içkiyi de anmış ve Kazan Tatarlarının *belëş'in* dibinin üst kısmından daha lezzetli olduğunu da vurgulamayı unutmamıştır:

Gülyüzüm Nine “Yemek hazırlayamadım. Azcık çorbam var, bari onu için.” derdi. Sonra tavuk suyunda yapılan çorbayı getirirdi. O çorba bitmeden kazın iç organlarından yapılan fokur fokur kaynayan çorbalı bäleşi getirirdi. Bu sırada Sünnetçi Dede de dışarı çıkar, elinde sosla dolu büyük kâse ile geri dönerdi. ... Bäleş yenir, sosla içilirdi. Bäleşin içi bitince, sıra dibinin kesilmesine gelir, Hoca da hanımı da “Kesme! Kesme!” deseler de, kesilen bäleştin de bir dilim yerlerdi. O da bitince, Gülyüzüm Nine “Hoca, duanızı eksik ediyorsunuz, bu sene ördeklerimden biri kaçıp başka yere yumurtlamış. Ördeklerim az oldu.” diyerek pişmiş ördek getirirdi. Hoca “Siz bizi çok iyi ağırladınız.” der, Ostazbikâ de “Doyduk artık, gerekmez, kesmesen de olur.” derdi. Ama ördekten de Hoca'nın küçük oğluna ayrılan parça hariç hiçbir şey kalmazdı. Ördekten sonra Gülyüzüm Nine “Kusura bakmayın, Hoca. Hiçbir şey hazırlayamadık.” diyerek içine yumurta doldurulan hamur dolmasını getirirdi. Yine “Kesme, kesme!” demelerine rağmen kesilir ve o da yenirdi. Bunlardan sonra Gülyüzüm Nine “Kusurumuza bakmayınız hazret!” demeye başlar. Sünnetçi Dede bir yerlere kaybolur, büyük bir karpuz getirir, hoca da hanımı da “Yiyecek yerimiz kalmadı.” demelerine rağmen, överek karpuzu yerlerdi. (30).

Hikâyede sofraya koyulan bütün yiyeceklerin Sünnetçi Dede ile Gülyüzüm Nine'nin yetiştirdikleri tahıl, kümes hayvanları ve bostan nimetlerinden olması da dikkat çeker. Yani o zaman Tatar köylerine özgü olduğu gibi her şey elin altında bulunan organik malzemelerden hazırlanırdı. Hikâyede sofrada adabı ile ilgili bir detay da vardır. O, misafirlere nezaketten “artık doyduk” diyerek gelen yeni çeşit yemeğe itiraz etseler de yine de onu yemekten vazgeçememeleridir. Böylece, Ayaz İshaki diğer eserlerinde olduğu gibi bu hikâyede de Tatar köy sofrası kültürünü anlatırken gülmece üslubunu eksik etmez. Bir de *bütün yaz toplayıp sakladığı kaymağından tereyağı*” yapardı. (29) ve *Minlesafa, yazın süt, yoğurt gibi yiyecekleri bozulmadan kar içinde korumak için hazırlanan mahzene indi. Mahzenden kaymaklı yoğurt getirip Dede'nin önüne koydu.* (44) gibi cümlelerde Tatar köylerinde süt ve et ürünleri yaz mevsiminde bozulmasın diye kazdıkları ve karla doldurdukları derin, küçük bir kuyuya –*baz'a*- işaret vardır. Bu tür *bazlar*, geçen yüzyılın 80'li yıllarına kadar köylerde buzdolabı vazifesini görürdü ve çocukluğunun geçtiği köyde de anneannemin köyünde de avluda bir yapıt içinde bulunurdu. *Baz*'ın her sene kış bitmeden karla doldurulmasına ve yaz mevsiminde et, süt ve kaymak gibi yiyeceklerin oraya kaldırılıp muhafaza edilmesine bizzat kendim şahit olmuştumdur.

Sünnetçi Dede'nin eşine Hoca'nın daveti kabul etme müjdesini vermesi, daha sonra her iki çiftin yemeğe başlamadan ölen çocuklarını anarak hediyeleşmesi, Sünnetçi Dede'nin sünnet etme mesleğini elde etme iznini almak için Hoca'ya

giderken yanında hediyeler götürmesi, hacca gidenlerin hacdan hediye getirmesi, Sünnetçi Dede'ye Hoca'nın kan alma ile sülük uygulama sonrası hediye vermesi de eserde Tatar örf-adetlerinin güzel örnekleridir:

Sünnetçi Dede “O zaman siz, abdestinizi tazeleyin, ben de bu arada gidip hanıma müjdeyi vereyim.” derdi. Dede, acele acele eve gider; yanın ocağın başında kaynayan semaverin yanı başında bekleyen hanımına müjdeyi verip, kendisi giyinmeye başlardı. (29); Hoca, hediye olarak getirdiği çayı ölmüş oğlu “Gabderahman'ın hakkı” diyerek Sünnetçi Dede'ye uzatırdı. Ostazbikâ de Gülyüzüm Nine'ye “Ölmüş kızımın hakkı” diyerek, işlenmiş göğüslüğü verirdi. (29); Ata bindim. Hoca için bir kap petekli bal aldım ve yola çıktım. (27); Çaydan sonra Sünnetçi Dede dua okuyup kalkar, çay için teşekkür eder; Hoca da zahmetleri için Dede'ye teşekkür ettikten sonra bir hediye verirdi. Çoğu zaman hoca, Sünnetçi Dede'ye para yerine fazla eski olmayan gömleği veya bundan dört yıl önce alınan deri çizmeyi veyahut da Hacı Ahmet'in hacdan hediye olarak getirdiği misvakı verirdi. (37-38).

Hikâyede Tatar köyüne özgü hasta ziyareti ve komşuluk gibi güzel örf adetlerden de bahsedilir. Örneğin, hoca ile Ustazbike Sünnetçi Dede ile Gülyüzüm Nine'nin sadece iyi gün ahabları olmayıp kötü günlerinde de hep yanlarında olurlar. Gülyüzüm Nine hastalınca Ustazbike hediyeler alıp hemen onun ziyaretine koşar. Bu parçalarda komşuluk ilişkileri de en güzel şekilde ortaya koyulur:

O, çayını içer içmez, hacdan getirilen hurmayı alıp küçük bir kâseye pişmiş kaymak koyarak Gülyüzüm Nine'nin durumunu öğrenmek için ziyaretine gitti. Komşu Adile Nine ile beraber semaverde su kaynatıldılar ve demlikte şifalı otları demleyip Gülyüzüm Nine'ye içirdiler. Sonra salavat getirip hurmadan da bir parça yedirdiler. Gülyüzüm Nine'ye dua edip, onu yatağına yatırdılar.; Ustazbike de biraz zezem, biraz kuru incir alarak ona eşlik etti.; Komşulardan Merfuga Nine, Adile Nine gece onun başında beklediler. (39).

Sadece Ustazbike değil, onun eşi hoca da Gülyüzüm Nine'ye kendi çapında yardımda bulunur: *Hoca, evde bir o tarafa bir bu tarafa dönen ve “Allah! Allah!” diyen Gülyüzüm Nine'nin başucunda huşu ile Yasin okudu, uzun uzun dua etti. (38); Öğle abdesti ile hoca, bir tabağa safran koyup yanında bir de Ayet'ül-Şifa yazıp gönderdi. Komşu Hanım ile Ustazbike, Gülyüzüm Nine'ye abdest aldırıp hocanın göndermiş olduğu suyu içirdiler. (39). Sünnetçi Dede'nin eşi Gülyüzüm Nine vefat edince ve tekrar evlenip mutsuz olduğunda da hoca ile eşi onu mümkün kadar acısı ile yalnız bırakmamaya çalışırlar, kendi evlerine yemeğe çağırırlar: *Bir gün, mezarlıktan ağacı sulayıp dönen Dede'yi kederli bir durumda gören Ostazbikâ, çay içmeye gelmesi için oğlu ile ona haber saldı. Dede, Ostazbikâ'den utanarak eve girdi. Ostazbikâ'nin demli çayı, lezzetli ekmeği, balı ona yine hanımını hatırlattı. Çayın demini çok beğendi ve Ostazbikâ'nin demlediği çaydan bol bol içti. Çay içtikçe keyfi de yerine geldi. (50).**

Hikâyede örf-âdetlerin dışında Tatar köy hayatında önemli yer alan ekin biçme, tarlada çalışma, yayık yayma, bayram temizliği, kendirden kumaş

dokuma, el işi yapma gibi günlük işlerden de bahsedilir: *Onlar, bugünkü genç gelinler gibi yaz sıcağında, tarlada ekin biçerlerken, sonbaharda yayık yayarlar, bayram temizliği yaparlarken ağlayan çocuklarını susturmak için "Sünnetçi Dede geliyor!" diye korkuturlardı.* (19); *Günler kısalmaya, geceler soğumaya başladığında gelinler kendir tezgâhlarını çatıdan indirip kurmaya başlar; kızlar yakalara dantel yapmaya oturur.* (28). Bu tür işlerin gerçekleştiği *ucım basuvı* (kıştan yazlık ekinlerin ekildiği tarla), *saban aşlık kırı* (saban tarlası), *pëçenlëk cirë* (ahırda çatı altında kuru otların muhafaza edildiği yer) gibi mekânlar da anılır. Ayrıca, sünnet etme merasimi dışında Tatar Türklerinin diğer aile içi gelenekleri de anılır. Örneğin, köy kadınlarının doğuma hazırlık yapmaları: *Köyün yeni gelinleri, işi gücü bitirip yalnız kalıp düşündüklerinde, kaynanalarından gizli yeni doğacak çocukları için kundak bezleri hazırlarlardı.* (19). Ya da düğün gelenekleri içinde yer alan gelinin bulunduğu evin kapı mandalını tutma, gerdeğe girerken uygulanan bel bağını çözme, genç gelini düğün sonrası başını şal ile örtüp gezdirme gibi safhalar. Onları yazar eserde her ne kadar hızlı bir şekilde sıralayıp gitse de onlar insan hayatında derin ve güzel iz bırakan, iş ve meşakkatle geçen köy hayatını renklendiren anılar olarak anlatılır: *Yatağa yatıp evlendiği günleri düşündü. Kendi düğünü, gelinin yanına bel bağının ucunu gizleyip girdiği gün, kapı mandalı tutan çocuklara bahşiş olarak kırmızı mendil veriş, şal örtünmüş genç karısı ile misafirlğe gidişi, oynadıkları oyunların hepsi en ince ayrıntısına kadar bir bir gözünün önünden geçti. Bunların verdiği lezzeti hatırlayıp keyiflendi. Zamanında yaşadığı sevinçli günleri hatırlayıp yine keyiflendi.* (43).

Sünnetçi Dede'nin eşi vefat edince tekrar evlenmek için gittiği köyün dul kadınlarına *Elhamdülillah, fakir değilim, buğdayım çok, keçim de çok sütlü, bu sene sünnet olacak çocuk da bayağı var* (44) diyerek konuşması, köyde damat adayına meslek sahibi ve belli bir düzeyde mal mülk sahibi olma gibi talepleri ortaya koyar. Dede'nin bu sırada diğer yaptıkları da Tatar düğün gelenekleri içinde yer alan görücü gitme, kız isteme, artık ikinci kez evlendiği için fazla seçme hakkı olmadığı, nikâh kıyma, gelini at arabasına oturtup çeyiziyle beraber güvey evine getirme ve düğün sonrası hayır dua alma amaçlı hocaları misafir çağırma, evliliği talak ile sona erdirmek için gibi safhaları anlatır:

Baş görücü de onayladığından, geçen sene sünnetten kalma iki çuval çavdarı satarak komşudan ödünç bir at alıp, damatlık kaftanını giyip komşu köye gitti. Hanımı pek hoş bulmadı; ancak hiç yoktan iyidir diyerek razı oldu. Hoca çağırıldı, nikâh kıyıldı... Ertesi gün Sünnetçi Dede bu kadının ağaç sandığını, ibriğini arabanın arkasına bağlayıp, tavuk tüyünden yapılan yastığını altına serip hanımı yanına oturtup evine döndü. Bütün şartlar yerine gelsin diye o, tavuk keserek hanımına yemek hazırlamasını söyledi. Kendisi bakkaldan meyve, pirinç alıp Hocalardan Fatıha okuması için ikindiye kadar gelmelerine söz aldı. (46); *Git, şeytan! Günah yumağı, İblis sidiği, şeytanın piçi, gözüme gözükme! Talâk, talâk, talâk!* diye bağırıldı. (52).

Düğün geleneklerinin en güzel safhaları olan düğün anı, dünürleri ağırlama ve yeni doğan erkek çocuğa sünnet düğünü yapma gibi köyde yaşanan ve ilk bakışta basit ama aslında insanların hayatında önemli yer alan gelenekler, hikâyede köy çocuklarının oynadıkları oyunlara da yansır: *Küçük kızlar evcilik oyunu oynarlarken bebeklerinin düğünlerini yaparlar, dünürlerini ağırlarlar ve eski bezlere bir şekil verip onu Sünnetçi Dede diye oyuna katarlardı. Oyun içinde sünnet düğünü yaparak “Sünnetçi Dede geliyor” diye birlikte oynadıkları erkek çocukları ağırlarlardı.* (20).

Hikâyede cenaze gelenekleri de önemli yer alır. Önce Sünnetçi Dede'nin babası ile ilgili anlattıklarında ölüm döşeğinde yatan insana Yasin okumak için hoca çağırma, ölecek olan insanın son isteğini ve vasiyetini yerine getirme, cenazeyi mezara koyduktan sonra Tatar Türklerinde verilmesi gereken gür sadakası, ölenin arkasından günahlarının affedilmesi için Hoca'ya verilmesi gereken fidyе sadakasından bahsedilir. Ayrıca Tatar Türklerinde de birçok Türk topluluğunda olduğu gibi kırk sayısına önem verilir ve “ölen kişinin kırkı çıkana kadar her gün mezarı ziyaret edilir” (Çelik, 2022: 168). Bu hikâyede de, Hoca'nın kırk gün ölenin mezar başında Kur'an okuması gibi durumlardan söz edilir:

Bir gün değirmenden döndüğümde babam “Oğlum, git hocayı getir, ben çok kötüyüm.” dedi. Ben de hocaya gittim. Köyün Hocası -Allah rahmet eylesin!- o zamanlar Kebir Hoca'ydı. Ben, “Hoca Efendi, babam rahatsızlandı!” deyince, “Maşallah!” dedi. Medreseden hızla çıktı ve koşulan kızağına binip babamın yanına geldi. Evde babamı konuşamaz halde bulduk. Hoca “Yasin” okumaya başladı. Babam hâlâ konuşamıyordu. Babam, Yasin okunurken toparlanır gibi oldu. Hocaya bakarak, bir şeyler söylemişçesine dudaklarını kıpırdattı. Hoca bir şeyler anlatmaya çalıştığını görünce “Allah!” dedi. Babam da sessizce “Allah!” dedi ve elini zorlayarak kaldırıp, raftaki sandığı gösterdi. Sonra gözü ile beni işaret etti. Hoca, “Sana Sünnetçi Dede olman için izin çıktı.” dedi. Hoca sözlerini bitiremeden, babam yine “Allah!” diyerek ruhunu teslim etti. Allah rahmet eylesin, dualarla gömdük. Gür sadakası için büyük bir koyun verdim. Fidyе olarak, bir yaşındaki tayı verdim. Kırkı çıkıncaya kadar mezarına gidip Kur'an okunması için altı tekenin derisinden dikilmiş kürk verdim. (26).

Gülyüzüm Nine'nin vefatını anlatan cümlelerde de cenaze geleneklerinden bahsedilir. Örneğin, köyün erkeklerinin toplanıp mezar kazmaya gitmesi, köy kadınlarının Gülyüzüm Nine'nin evine toplanıp Kur'an okuması ve ölüm, kabir azabı, cennet, cehennem hakkında konuşması, kendi elleriyle Gülyüzüm Nine'ye kefen hazırlaması, cenazenin müezzinin hanımı tarafından yıkanması, Gülyüzüm Nine'nin daha hayattayken ölümünden sonra cenazeye gelenlere ve cenaze işlerine katılanlara dağıtılmak üzere havlular ve madeni paralar hazırlaması, Cenaze ve Havl namazlarının kılınması, bunlar hepsi Ayaz İshaki tarafından tek tek özenle ele alınır: *Köyün bütün yaşlıları cenaze evine toplandı. Gülyüzüm Nine'nin, ölümünde dağıtılmak üzere önceden hazırlanmış olduğu on iki havlu, cenaze işlerinde yardımcı olanlara dağıtıldı. Kızıl ipe kenarları işlenmiş üç havlu Hoca ile Ostazbikâ'ye verildi. Sandığından çıkan elli tane bir kuruş, yirmi beş*

tane üç kuruş cenazeye gelenlere dağıtıldı. Cenaze namazı için köylüler camiye toplandı. Cuma namazından önce cenaze toprağa verildikten sonra, Hocalar Sünnetçi Dede'nin evine gidip son duasını okudular. Hoca Cuma namazından sonra cemaate Havl namazı kıldırdı. (40).

Bütün bu dinî uygulamaların yanında cenaze gelenekleri içinde yer alan Tatar inanışlarından da bahsedilir. Örneğin, Gülyüzüm Nine'nin Cuma günü toprağa verilmesi, onun tertemiz bir ruha sahip olduğuna işaret eder. *Lezzetli bir yemeğin tadını almak için azar azar yiyen bir insan gibi mezarı da yavaş yavaş kazdı. Ama ne kadar yavaş kazsa da sarı balçığa ulaştı. Dede, Yecûc Mecûc'den korktuğu için sarı balçıktan da daha derin kazdı. İş lâhite geldi... (51)* gibi cümlelerde ise Tatar Türklerinde toprağın birinci katı olan kızıl balçığı Yecûc Mecûc kavimlerinin yiyerek yaşadığına inanıldığı ve ölünün de Yecûc Mecûc kavimleri tarafından yenileceği düşünüldüğü için ölünün buraya gömülmediği, sarı balçık adı verilen ikinci katmana gömüldüğü anlatılır. Ayrıca, Tatarlarda mezarın ölüyü koymak için oyulup yapılan lâhit kısmından da haber verilir. Sünnetçi Dede'nin cenaze sonrası yemeğe hocanın evine gitmesi, Tatar Türklerinde cenaze evinde yemek yenilmediğini gösterir. Hatta Sünnetçi Dede'nin vefat eden eşini ilk kez rüyasında görüp kalkması ve bu rüyayı hem kendisinin hem hocanın iyiye yorumlaması da tam bir Tatar inanışına göre anlatılır: *Sünnetçi Dede uykuya daldı mı, dalmadı mı o belli değil, beyazlar içinde gülümseyen Gülyüzüm Nine'nin "Beyim, namazını kaçıracaksın!" dediğini duydu. Dede sıçrayarak yatağından kalktı. "Elhamdülillah, ruhu cennetteymiş." diyerek etrafına bakındı. Gerçekten de namaz vakti gelmişti. Kalkıp abdestini alıp namaza gitti. Namazdan sonra Hoca'ya rüyasını anlattı. Hoca: — Ruhu cennetteymiş, diyerek ihtiyarı sevindirdi. (42).* Sünnetçi Dede'nin eşinin mezarını düzeltip çit ile çevirmesi ve üzerine kayın ağacı dikmesi ise Tatar Türklerinin cenaze merasiminin ölüm sonrası safhasını ve bu safhada uygulanan inanışları (Zaripova Çetin, 2009: 121-136) anlatır: *Ertesi gün Dede balta ve kürek alıp mezarın üstünü yeni çim ile kapladı. Başka bir gün Nine'nin mezarına gittiğinde mezarın yanında bir buzağının yattığını gördü. Dede mezarın etrafını çevirmeyi düşündü. Her gün gizlice evden ağaç, tahta gibi malzemeler götürerek mezarın etrafını çevirmeye başladı. Ama birkaç tahta eksik kaldı. Dede ertesi gün çok düşünmeden bahçe kapısının tahtalarını sökerek işini tamamladı. Mezarın çitinin sağlam olması için tahtaları iyice çiviledi. Bahçesindeki yeni yetişmiş kayın ağacını mezara dikmeyi düşünerek, iki gün içinde çok güzel bir yer hazırladı. Ondan sonra, kayının köklerine zarar vermemek için etrafını genişçe kazdıktan sonra iki gün içinde ağacı mezara götürüp dikti. Kayın ağacı esen rüzgârla hafif hafif sallanarak güzel bir ses çıkarmaya başladı. Dede bunu görüp sevindi. Ağaç sanki zikrediyormuş gibiydi. (50).* Sünnetçi Dede nasıl eşinin mezarı üzerine kayın ağacı dikiyorsa, ölünce onun mezarına da Tatar Türklerinin geleneğine uygun şekilde kayın ağacı dikilir: *Yaşlı komşularından biri onun mezarı üzerine bir kayın ağacı dikti. (54).*

Tatar köy hayatı, Sovyetlerin uyguladığı ateizm hayata geçirilmeye başlayana yani 20. yüzyılın 20'li yıllarına kadar İslam dinine göre şekillenirdi. Ayaz İshaki

kendisi de “Molla ailesinde doğup büyüdüğü ve medrese eğitimi gören birisi olarak dinî gelenekleri bilerek, bütün incelikleriyle tasvir eder.” (Sadekova, 2000: 83). Bu yüzden hikâyede köyde hocaya, müezzine, Sünnetçi Dede’ye, hacılara, mahduma ve medresede eğitim gören şakirtlere gösterilen saygının tartışılmaz bir gerçek olduğu görünür. İnsanlar yaptıkları her işe dua ile başlar ve dua ile tamamlar. Çünkü ancak böyle yapıldığında işlerin rast gideceğine inanılırdı. Bu yüzden Sünnetçi Dede için sünnet mesleğine sahip olma amaçlı hocaya gidip dinle ilgili konularda bir imtihana tabi olup izin almak, sünnete başlamadan önce köyün Hoca’sından hayır dua istemek, sünnet sırasında çocukların pipisinin derisini *Salâvat getirip “Bismillâh, Allahü ekber!”* (33) diyerek kesmek, işi bitince ellerini yıkayıp usturasını ve merhemini yerine koyarken de gene salâvat getirmek, hocanın kanını ve sülûğü bile “Bismillah!” diyerek, salâvat getirerek almak, mezarlığa gidip ölenlerin ruhuna Kur’an okumak ve sadaka vermek, camide ve evde namaz kılmak, on bir ayın sultanı olan Ramazan ayı için önceden hazırlık görmek, iftarı camide yapmak, ölmek üzere olan insanın başucunda Yasin okumak, tahlil getirmek, İşrak, Akşam ve Havl namazları kılmak, cenazeyi İslam dini geleneklerine göre defnetmek, tereddüt ettiği her konuda cevabı Kur’an’dan, hadislerden aramak ve hocaya danışmak, verilen hediyelerden Muhammet Peygamber’in de kullandığı malum olan misvaka daha çok sevinmek... Evet, bunların hepsi çok sıradan şeyler olarak kabul edilir:

Hocanın namazı bitirip camiden çıkmasını bekledim. Bizim hocadan aldığım mektubu kendisine verdim. “Öğle namazına abdest alıp gel.” dedi. Öğleyin camiye geldim. Öğle namazını titreyerek kıldım. Kur’an okundu. Kur’an’dan sonra hoca beni yanına çağırdı. Dinden imandan sualler sordu, cevapladım. Namazdan sordu, cevapladım. (27); Hoca, hediye olarak getirdiği çayı ölmüş oğlu “Gabderahman’ın hakkı” diyerek Sünnetçi Dede’ye uzatırdı. Ostazbikâ de Gülyüzüm Nine’ye “Ölmüş kızımın hakkı” diyerek, işlenmiş göğüslüğü verirdi. Yine dualar okunurdu. (30); Sünnetçi Dede “Hoca, ervahlar için!” derdi. Hoca böyle zamanlarda okunan kısa duayı okumadan, “İnna Fetahna”yı başından sonuna kadar, Arapça, Farsça kelimeleri karıştırarak, okurdu. Sünnetçi Dede, Hoca duayı bitirince, fırının üzerindeki raftan önceden hazırladığı büyük beş kuruluğu hocanın eline, üzerinde “beş” yazsa da şimdi yarım olarak geçen beşliği de Ostazbikâ’nin eline verirdi. (31); Sünnetçi Dede “Öyleyse Hoca, bize hayır dua oku, bugün ilk gün başlamak isterim.” derdi. Hoca ellerini kaldırıp dua eder. (32); Köydeki çocukların sünnet edilmesi bitince Sünnetçi Dede mezarlığa gidip, Kur’an okur, Hoca’nın evine uğrayıp sadaka verir, Ostazbikâ’ye kuru yemişler götürürdü. (33); Ramazanın gelmesine çok zaman olsa da “Sayılı gün çabuk geçer!” diyerek camide yapılacak iftar için iki koli hurma alıp müezzine verirdi. (34); “Bismillâh!” diyerek, salâvat getirerek hocanın şakaklarındaki saçları ustura ile nazikçe keser ve yine “Bismillâh!” diyerek, salâvat getirerek bıçağının ucu ile damarı keserdi.; Yine Sünnetçi Dede “Bismillâh!” deyip, salâvat getirip, sülûğü yavaşça alır, önceden hazırlanmış kavanoza koyar. (37); Hoca, evde bir o tarafa bir bu tarafa dönen ve “Allah! Allah!” diyen Gülyüzüm Nine’nin başucunda huşu ile Yasin okudu, uzun uzun dua etti. (38); Öğle abdesti ile hoca,

bir tabağa safran koyup yanında bir de Ayet'ül-Şifa yazıp gönderdi. Komşu Hanım ile Ustazbike, Gülyüzüm Nine'ye abdest aldırıp hocanın göndermiş olduğu suyu içirdiler. (39).

Sünnetçi Dede'nin sünnet ettiği çocukların yarısı da zaten *Sünnetçi Dede bu işi abdestli, salâvatlı, "Bismillâh" diyerek yaptığı için (33)* çabuk iyileşirdi. Sünnetçi Dede kadar Gülyüzüm Nine'nin de dine düşkün çok inançlı bir bayan olduğunu görmek mümkündür: *Hoca, evde bir o tarafa bir bu tarafa dönen ve "Allah! Allah!" diyen Gülyüzüm Nine'nin başucunda huşu ile Yasin okudu; Ama Gülyüzüm Nine iyileşemedi. O, ikinci namazını Hoca'nın izniyle oturarak kılsa da, akşam namazını kılamadı. (39); Sünnetçi Dede uykuya daldı mı, dalmadı mı o belli değil, beyazlar içinde gülümseyen Gülyüzüm Nine'nin "Beyim, namazını kaçıracaksın!" dediğini duydu. Dede sıçrayarak yatağından kalktı. "Elhamdülillah, ruhu cennetteymiş." diyerek etrafına bakındı. Gerçekten de namaz vakti gelmişti. (42). Anlaşıldığı üzere, "Sünnetçi Dede'nin evindeki hayat, en yüksek seviyede olan dinî kanunlara, ahlaka dayalıdır." (Gafurova, 2008: 342).*

Hikâyede hasta birisine hacdan getirilen zenzem suyu içirmek, ölüyü hurma ağacından yapılan ve Meryem ana saçları olarak anılan lifle yıkamak gibi dinî uygulamalar da görünür. Sünnetçi Dede'ye ait şecerenin, *Salman Farisi'nin yetmiş bin Müslümanın sünnetini yapan ve Hazreti Aksak Timur'dan kalan usturasının ve Gülyüzüm Nine'ye ait Kur'an'ın yedide biri olan Heft-yek kitabı ile muskaların evin en yüksek rafında büyük özenle korunması da dine olan saygının göstergesidir: Bunlar evin en değerli köşesinde Gülyüzüm Nine'nin kızlık zamanından kalma Heft-yek'in ve bötilerin korunduğu rafta küçük bir sandığın içinde dururlardı. Hiç biri sıradan bir günde kullanılmazdı. (25).*

Eserde sadece dinî gelenekler ve unsurlar değil, Muhammet Peygamber ve İranlı sahabe, "Muhammet Peygamber'in yakın ahbabı, âlim ve din meselelerinde tecrübeli" (Sibgatullina, 2000: 108) Salman Farisi (ö.656) de defalarca anılmaktadır:

Bazen önemli bir misafire şecerenin herhangi bir yerini parmağıyla göstererek: — Bu Salmân Fârisî, Allah ondan razı olsun, bu da ben, derdi. Salmân Fârisî soyundan gelen biri ile muhatap olduğunu göstermek için: — Hazreti Salmân Fârisî bizim ceddimizdir, derdi. (25); Usturayı gösterdiği zaman, onun babasından miras kaldığını söyler, kutsal nesillerden geçerek, Hazret-i Salmân Fârisî'den geldiğini mutlaka eklerdi. Ona da Hazret-i Resûl'ün kendi eliyle verdiğini anlatırdı. (28); Peygamberimizin kan aldırılması ile ilgili hiçbir hadisini duymadığını söyler, ayağa kalkarak raftan dinî kitapları alarak bu olay ile ilgili hadis aramaya başlar ve kan almayla ilgili hadisi bulunca kan alınmasına izin verirdi. (37).

Hikâyede birkaç defa İslam dininde ölüm meleği olarak bilinen ve ölecek insanların adını ayrı bir deftere yazdığına inanılan Azrail'den de bahsedilir: *Sünnetçi Dede'nin kimliğini keçi yemiştir. Onun adı unutulunca, Azrail de onu unutmuş, bundan dolayı köydeki iki büyük kolera salgınında bile o sağ kalmıştır."*

derlerdi. (19); Köyde çıkan iki büyük yangında onun evinin yanmaması hakkında da farklı düşünmeyerek “Sünnetçi Dede’nin evini yangın unuttu, onun evi yanmadı!” demezler, hemen hepsi bu gibi olayları “O, Azrail’in defterinden silinmiş” diye düşünürlerdi. (21). Ayrıca, eserde mezarda sual soracak olan Münkir Nekîr melekleri de anılır: *Hoca’ya devamlı ölüm hâlini, Münkir Nekîr meleklerini, kabir azabını, cennet nimetlerini sordu.* (51).

Hikâyede dinî mitolojide yer alan bir tarafında cennetin, diğer tarafında cehennemin bulunduğu ve peşinden gelenleri cennet olup görünen cehenneme sürükleyen Deccal’dan, Tanrı’ya isyan ettiğine inanılan ruhani bir yaratık olan İblis’ten ve İslam’da kalplerine “fısldayarak” insanları günaha teşvik eden kötü bir ruh olarak bilinen Şeytan’dan da bahsedilir. Onlar Sünnetçi Dede’nin ikinci eşine kızarak söylediği cümlelerde geçer: *Hâlâ gitmedin mi, şeytan! Deccal! Yecûc Mecûc kulu! Git, şeytan! Günah yumağı, İblis sidiği, şeytanın piçi, gözüme gözükme! diye bağırdı.* (52).

Sünnetçi Dede’nin söylediklerinde kıyamete ve cennete inanma da vardır: *Bu hayatın hayat değil, benle olursan hayatın cennet olur” diyerek kendisinin Salmân Fârisî soyundan olduğunu anlatarak kıyamet gününde onun şefaati ile cennete gireceğini söylese de kadın sözünden dönmedi.* (45); *Çık evimden bedbaht, çık evimden! Bu, Salmân Fârisî’nin bıçağı, Salmân Fârisî’nin! Ne derim? Kıyamet günü nasıl cevap veririm? diye ağlayarak eline geçirdiği hanımının sandığını, ibriğini, yastığını dışarı atmaya başladı.* (52).

Fakat eserde şöyle bir durum da dikkat çeker. Tatar Türkleri İslam dinini çok erken dönemlerde sahabelerden klasik İslam olarak kabul etseler de zamanla onu Tatar köy hayatına ve örf adetlerine göre uyarlamaya başladılar. Örneğin, hikâyede hoca da İslam dini kanununa karşı da olsa Gülyüzüm Nine’ye saygısından dolayı eşi Ustazbike’yi yanında getirir: *Âdetin dışında olsa da, Ostazbikâ Sünnetçi Dede’den gizlenmeden Hoca’nın yanında otururdu. Geleneğe ve şeriata uygun olmayan bu işi düzeltmek için, Hoca duadan sonra: — Evet, Sünnetçi Dede, Ostazbikâ’yi yanımda getirmek âdetten olmasa da, Gülyüzüm Nine’nin gönlü olsun diye getirdim. Kusurumuza bakmayın, derdi. Otuz yıldır tekrarladığı bu sözlere Gülyüzüm Nine de her zamanki gibi: — Sağ ol hocam! Teşekkür ederim. Bütün insanlardan farklı tutup bizi kendinize denk gördüğünüz için sağ olun. Salmân Fârisî şefaatiniz olsun! diye cevap verirdi.* (30).

İslam dininin eserde sadece hayat tarzına değil insanların bir şeyi beğenip onayladıkları zaman söyledikleri alkışlara dahi işlediği görünür. Örneğin, Gülyüzüm Nine’nin söylediği alkışların içeriğinde bolca dinî unsurlar bulunur: *Gülyüzüm Nine “Buyur Ostazbikâ!” diyerek Ostazbikâ’nin sırtını sıvazladı ve “Ey, güzelim, sağ olasın! Bizi sayıp geldiğiniz için Allah’ım cennetinin yedi kapısını size açsın! Bizim fakirhanemize teşrif ettiğiniz için Allah’ım size altın, gümüş saraylar nasip etsin!” derdi.;* *Gülyüzüm Nine: — Allah size cennet nimetlerinden nasip etsin, kıyamet gününde yüzünüzü ak etsin! dualarıyla çayları getirirdi.* (30).

Ayaz İshaki, eserlerine etnografi detaylarını bol ve ustaca eklemeyi bilen bir yazardır. *Sünnetçi Dede* hikâyesinde mutfak kültürü, gelenek görenekler ve örf âdetlerin yanında Tatar Türklerinin giyim kuşam kültüründen de bahsedilir. Yılmaz, kıyafetlerin Tatarların yaşadıkları coğrafi bölgenin hangi doğa şartlarına sahip olduğunu, toplumun refah seviyesini, insanların maddi durumunu, hatta dinî inancını, sosyal statüsünü, sanatsal görüş ve maharetini yansıttığını belirtmiştir (Yılmaz, 2020:252). *Sünnetçi Dede* eserindeki kıyafetlerin kültürel yansıması Tatar erkeklerinin giydiği kürk, başlarına taktıkları millî şapka *kelepüş*, gelinin damada hediyesi olan yakası işlemeli gömlek, gömlek üzerine giyilen yelek, damatlık kaftan, pantolon ve deri çizmelerden oluşan sıradan ve bayramlık Tatar erkek giysisi üzerinden gözlemlenebilir:

Düşünüp taşınıp yeni kürkümü, damatlık kaftanımı giyinip merhum Kebir Hoca'nın yanına gittim. (27); O, damat olduğunda gelinin hediye ettiği yakası işlemeli gömleğini, onun üzerine de önceki hocanın hediye ettiği yıpranmaya yüz tutmuş ama hâlâ iyi görünen yeleği giyer; kafasına da hocanın torununun sünnetinde hediye edilen kälâpüşü takardı. (29); Toplanan ekmekleri satıp, hanımına entari, önlük; kendisine de gömlek, pantolon alırdı. (34); Çoğu zaman Hoca, Sünnetçi Dede'ye para yerine fazla eski olmayan gömleği veya bundan dört yıl önce alınan deri çizmeyi veyahut da Hacı Ahmet'in hacdan hediye olarak getirdiği misvakı verirdi. (37).

Yukarıda anılan cümlelerden birinde Tatar köy kadın kıyafetlerinden entari ile mutfakta giyilen önlükten de bahsedilir. Ayrıca, bir yerde Tatar kadınlarının göğüslerine taktıkları işlemeli göğüslük de anılır: *Ostazbikâ de Gülyüzüm Nine* 'ye "ömüş kızımın hakkı" diyerek, işlenmiş göğüslüğü verirdi. (29).

Hikâyede Tatar köyünün sosyal yapısı da dile getirilir. Örneğin, Ayaz İshaki köyün muhtar tarafından yönetildiği, köyde hoca, müezzin, Sünnetçi Dede, Ustazbike gibi mesleklerin dışında ticaretle uğraşanların, kapıcıların da olduğu, dindar ailelerin çocuklarını Kazan'a medrese eğitimi alması için gönderdiği, dinine düşkün insanların hacca gittiği hususunda da bilgi verir: *O, köyün uzun yıllar muhtarlığını yapan Hacı Aşayak Şerefi Dede'nin sünnetçisi olduğu gibi; trenle limana gidip oradan vapurla Kazan şehrine okumaya giden imamın oğlunun da sünnetçisiydi.* (19); *Onun evi, ne köyün tüccarı Ahmet'in kırmızıya boyalı evine, ne de köyün en fakirlerinden sayılan kapıcı Sadri'nin evine benziyordu.* (20).

Duadan sonra Hoca âdet olduğu üzere "Allah size uzun ömür versin, bahtınızı açık etsin!" demeye kalmadan Gülyüzüm Nine bir yerden çıkarttığı büyük iki kuruşu Hoca'ya, bir kuruşu da hanımına verip "Padişahın hizmetinde ölen oğlum için!" diyerek sözü bitirirdi. (31) ve *Onun adı unutulunca, Azrail de onu unutmuş, bundan dolayı köydeki iki büyük kolera salgınında bile o sağ kalmış.* " derlerdi. (19) gibi cümlelerde Tatar Türklerinin çar hizmetinde bulunması, yaşadıkları savaşlar ve kolera gibi salgın hastalıklar da anılır.

Ayaz İshaki *Sünnetçi Dede* hikâyesinde Tatar köy hayatının yüzyıllardır aynı düzene sadık kalarak sürdüğünü, çok hareketli olan ve hızla birçok değişikliğe uğrayan dış dünyadan farklı olarak kendine özgü, kimsenin özelini fazla etkilemeyen, değiştirmeyen bir hayatla yaşadığını da vurgular: *Bu şekilde yıllar geçti, gençler evlendi, çocuklar doğdu, yine sünnetler yapıldı, yeni nesiller yetişti. Gençler yaşlandı, yaşlılar öldü, yıllar geçip gitti. Ama bu geçen yıllar Sünnetçi Dede'nin yaşını arttırmadığı gibi, ne yüzüne yeni çizgiler ekledi, ne de belini daha da büktü. O, zamanın nasıl geçtiğini bile fark etmez hep aynı Sünnetçi Dede olarak dururdu.* (34). Köy halkı da eserde olumlu anlamda saf, naif, her şeye kanıt istemeden inanan, herkese şartsız koşulsuz güvenen, zamanın bozmadığı tertemiz insanlar olarak tasvir edilir:

O, bu şecere ile sünnet etme hakkının atalarından miras kaldığını herkese ispat etse bile köy halkı onun keskin usturası ile sapsarı ağaç merhemine daha çok inandıkları için bu şecereyi görmeye ihtiyaç bile duymuyorlardı. (20); Şecereyi okuyan, Salmân Fârisî'den Sünnetçi Dede'ye uzanan bin üç yüz yılın ne kadar hızla geçip beş, altı nesilden sonra Salmân Fârisî'ye ulaştığından ve orada geçen tarihî adların doğruluğundan hiç şüphe etmezdi.”; “Usturayı gösterdiği zaman, onun babasından miras kaldığını söyler, kutsal nesillerden geçerek, Hazret-i Salmân Fârisî'den geldiğini mutlaka eklerdi. Ona da Hazret-i Resûl'ün kendi eliyle verdiğini anlatırdı. Usturaya bakan insanın “O zamanda ustura var mıydı?” diye bir fikir aklına bile gelmezdi. Sünnetçi Dede'nin aklına da hiç şüphe düşmezdi. Zaman, daha insanları bozmamıştı. İnsanların sözlerine güvenilirirdi. Yazılı sözlere de Kur'an gibi değer verilip inanılırdı. (28).

İnsanların o zaman hediyeleşmeleri bile Ayaz İshaki'nin nazarında daha farklı, daha bir içten gönülden olurdu: *Sünnetçi Dede'nin zahmetleri Allah rızası için olduğu gibi, Hoca'nın da hediye vermesi Allah rızası içindi. Bu alışverişler şimdiki gibi bizim, doktorlara veya ebelere emeği karşılığı verilen ücret gibi değil, hediye vermek gibi bir şeydi.* (37). Ayaz İshaki köyde yaşayan insanların gönül temizliğini o zaman teknolojinin henüz köye kadar ulaşmadığında, büyükleri saymakta, insanların her şeyden sorun yapmaktansa her soruna bir çözüm bulmaya çalışmalarında ve kendi görevine yoğunlaşmalarında görür:

O zamanlar Cedîdi Kadîmi, gazete mazete, parlamento marlamento yoktu. O zamanlar medrese, okul, dil konusunda yapılan tartışmalar yoktu. Mollalar ile gençler arasında da sorunlar yoktu. Bütün sorunlara çözüm bulunurdu. Her yöntem kabul edilirdi. Her insanın görevi birbirinden farklıydı. Yeni iş, yeni haber yoktu. İş ve haberin yokluğu da gerekçesi de hissedilmezdi. Hayat her yerde aynı şekilde, yazın rüzgârsız günde durgun akan İdil nehri gibi akmaktaydı. Ona karşı koyacak bir baraj, onun akışını terse çevirmeye çalışacak bir rüzgâr da yoktu. Öyle bir sükûnet vardı ki bu sessizliğin ucu bucağı yoktu. (38).

Ayaz İshaki'ye göre Tatar köyünde huzurun temelini de işte bu sessiz ve hiçbir aşırı yeniliğin olmadığı, bir kez uygulanan düzene göre geleneklere ve dinî değerlere göre devam ettiği “yazın rüzgârsız günde durgun akan İdil nehri gibi”

akan hayatta gizlidir. Aslında Ayaz İshaki'nin bu eserde yer alan "Köy tasvirinde yalnızca bir Tatar köyünü değil; belki de bütün bir millet yaşamını görüyoruz. Sünnetçi Dede tasvirinde sünnet geleneği ile birlikte Peygamber sünnetine bağlı halk tasviri de yansıtılmaktadır. Çünkü köy, millî ilgilerimizi muhafaza eden temel bölgedir. Halk icadı da burada doğup, yaşayıp, muhafaza edilip yenilikler geçirerek devam eder. Dilimiz için de köy mukaddes bir vazife taşımaktadır." (Şefigullina, 2008: 85). Ayaz İshaki eserlerini ve özellikle de *Sünnetçi Dede* eserini okuyunca "XX. yüzyıl başı Tatar köyünün gayet düzgün, zengin, çeşitli bezekler barındıran, derin içeriğe sahip olan, her yönüyle düşünülen, halkın ulu tarihî tecrübesini ve hayatını yansıtan" bir mekân, Ayaz İshaki'nin de "Bir iki cümle ile bile köy hayatının epik tablosunu gözlerin önüne serebilen kabiliyetli bir edip (Safiullina: 2000: 233) olduğunu görmek mümkündür. Bu yüzden Tatar bilim adamı Mansur Hasanov Ayaz İshaki hakkında "Tatar Türklerinin gururu, onun edebî mirası ise halkın millî hazinesi ve gönül zenginliğidir." (Hasanov, 1998: 30) diye yazar.

Sonuç

Tatar Türklerinin maişetini ve hayat felsefesini yakından tanıyan meşhur yazar Ayaz İshaki *Sünnetçi Dede* hikâyesinde daha geleneklerine ve İslam dinine sadık kalarak henüz bozulmadan yaşayan Tatar köyünden ve bu köyde yaşayan, mesleğini ve millî değerleri hayatının merkezine yerleştiren Sünnetçi Dede'den bahsetmiştir. Aynı zamanda Tatar köyünün sosyal yapısı, geçim kaynağı, soyut ve somut değerleri hususunda da doyurucu bilgi vermiştir. Düğün ve cenaze merasimleri ile örf âdetlerin yanında Tatar halkının geleneksel mutfak kültürü ve giyim kuşama da eserlerde zengin etnografik detaylarla ustaca tasvir edilmiştir. Tatar köy hayatı, geçen yüzyılın 20'li yıllarına kadar İslam dinine göre şekillendiğinden dolayı dinî gelenekler ve dinî unsurlar da eserde özel yer almıştır. O zaman teknolojinin henüz köye kadar ulaşmaması, büyüklere olan saygı ve insanların her şeyden sorun yapmaktansa her soruna bir çözüm bulmaya çalışmaları köy halkının her şeye kanıt istemeden inanan, herkese şartsız koşulsuz güvenen, zamanın bozmadığı tertemiz insanlar olarak kalmalarını sağlamıştır.

Ayaz İshaki tarafından anlatılan Tatar Türklerinin gelenek göreneklere, köy hayat tarzı ve hayat felsefesi bir kez daha onun edebî kabiliyetini, Tatar halkının ve bu halktan olan bir insanın gönül derinliklerine inmeyi başaran usta kalemını ortaya koyar. Hikâye, genç kuşaklara Tatar köy düzenini ve onun ahlaki yüzünü, halkın millî değerlerini tanıtır. Böylece, milletiyle gurur duymayı, kendi dinine sahip çıkmayı öğretmede eşi benzeri olmayan bir kaynak görevi görür.

Yazar Katkı Oranı (Author Contributions): Çulpan Zaripova Çetin (% 100)

Yazarların Etik Sorumlulukları (Ethical Responsibilities of Authors): Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Çıkar Çatışması (Conflicts of Interest): Çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

İntihal Denetimi (Plagiarism Checking): Bu çalışma intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir.

Kaynakça

- Bayazitova, F.S. (2008). Gayaz İshakiy İcatında Sönnetçë Babay Hem Anıñ Cirlë Söyleşlerdeğë Variantları. *Gayaz İshakiy İcatı: Hezërgë Karaş. Gayaz İshakiyınñ Tuvuvına 130 Yıl Tuluga Bağışlangan Halıkara Fenni-Gameli Konferentsiya Materialları (11 Dekabr, 2008)*, Kazan: İYaLİ im. G. İbragimova AN RT, s. 287-290.
- Çelik, Mihriye. (2022). *Kazan Tatar Edebiyatının İlk Kadın Romancısı Medine Malikova'nın Romancılığı*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Ekici, Fatih. (2022). Mõhemmet Mehdiyev'in Frontoviklar Adlı Romanı Üzerine Oluşumsal Yapısalcı Bir İnceleme. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 3 (1), s. 86-108.
- Gafurova, F.A. (2008). "Kecül Çitëk" Hem "Sönnetçë Babay" Eserlerën Mektepte Öyrenü. *Gayaz İshakiy İcatı: Hezërgë Karaş. Gayaz İshakiyınñ Tuvuvına 130 Yıl Tuluga Bağışlangan Halıkara Fenni-Gameli Konferentsiya Materialları (11 Dekabr, 2008)*, Kazan: İYaLİ im. G. İbragimova AN RT, s. 339-344.
- Gaynanova, Lena. (2008). Gayaz İshakiy Nesëlë. *Gayaz İshakiy İcatı: Hezërgë Karaş. Gayaz İshakiyınñ Tuvuvına 130 Yıl Tuluga Bağışlangan Halıkara Fenni-Gameli Konferentsiya Materialları (11 Dekabr, 2008)*, Kazan: İYaLİ im. G. İbragimova AN RT, s. 78-86.
- Hesenov, Mansur. (1998). Tatar Renessansınñ Böyëk Kahramanı, *Gayaz İshakiy. Eserler. Unbiş Tomda. 1. Povestler Hem Hikâyeler (1899-1908)*, Kazan: Tatarstan Kitap Neşriyatı, s. 5-30.
- İshakiy, Gayaz. (1999). *Eserler. Unbiş Tomda. 2. Povestler Hem Hikâyeler (1909-1918)*. Kazan: Tatarstan Kitap Neşriyatı.
- İshaki, Ayaz. (2009). *Hikâyeler (Seçmeler)*. Çev. Ç. Zaripova Çetin-H. Yılmaz. Muğla: Muğla Üniversitesi Yayınları.
- Kamalieva, Alsu. (2009). *Romantik Milliyetçi Ayaz İshaki*. Ankara: Grafiker.
- Musin, Flün. (1998). *Gayaz İshakiy (Tormuşı Hem Eşçenlëğë)*. Kazan: Tatarstan Kitap Neşriyatı.
- Mutluay, Rauf. (1979). *100 Soruda Edebiyat Bilgileri*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Rami, İlsever. (2021). Emine Semiye ve Ayaz İshaki'nin Muallime Adlı Eserleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme, *IX. Uluslararası Türkoloji Kongresi: Türk Kültür ve Medeniyetinin Sürekliliği (20-21 Ekim, Türkistan)*. *Bildiri Kitabı*. Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yayınları, s. 667-679.
- Sadekova, A. (2000). Gayaz İshakiy İcatında Folklor. *Gayaz İshakiy Hem Tatar Dönyası. Gayaz Edipnëñ 120 Yılığına Bağışlangan Halıkara Fenni-Gameli Konferentsiya Materialları*, Kazan: İsdatelstvo "Fikër", s. 82-87.
- Safiullina, F.S. (2000). Gayaz İshakiyınñ Hikeyelev Ostahğı. *Gayaz İshakiy Hem Tatar Dönyası. Gayaz Edipnëñ 120 Yılığına Bağışlangan Halıkara Fenni-Gameli Konferentsiya Materialları*, Kazan: İsdatelstvo "Fikër", s. 229-256.
- Sibgatullina, E.T. (2000). İshakiyınñ "Sönnetçë Babay Eserënde Selman Farsi Şehësë. *Gayaz İshakiy Hem Tatar Dönyası. Gayaz Edipnëñ 120 Yılığına Bağışlangan Halıkara Fenni-Gameli Konferentsiya Materialları*, Kazan: İsdatelstvo "Fikër", s. 107-109.
- Şefigullina, Ravşaniye (2008). 20. Yüzyıl Tatar Edebiyatında Ev-Yurt Tasviri ve Millî Estetik: Metamorfozlar, Aktaran: Murat Özşahin, *Türk Dönyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı 25, s. 83-90.

Şenol, Hadi. (2007). *Prof. Dr. Saadet İshaki Çağatay'ın Yaşam Öyküsü*. İstanbul: Ayaz Tahir Türkistan İdil-Ural Vakfı.

Yarullina, Ramilya. (2002). Tatarınñ Milli Kaharmanı, *Gayaz İshakiy. Saylanma Eserler*. Kazan: TaRİH, s. 5-18.

Yarullina Yıldırım, Ramile. (2017). Törki Tatarlarda Sönnet Yolası: Traditsiyeler Hem Bügəngə Torış (Tatar Hem Törək Halıkları Misalında), *Üzgerəp Toruçı Dönyada Törki Halıklarınñ Traditsiyon Medeniyetä, I. Halıkara Fenni Konferentsiya Materialları, 12-15 Aprel' 2017*, Kazan: Ak Bürə Neşriyatı, s. 545-548.

Yılmaz, Gülşah (2020). Tatar Atasözlerinde Giyim Kuşam Kültürü Unsurlarından Hareketle Verilen Mesajlar, *Atasözleri ve Deyimler Üzerine İncelemeler* (Ed. Dr. Mücahit Akkuş) Ankara: Akçağ Yayınları, s. 251-274

Yılmaz, Gülşah. (2020). Kazan Tatarlarında Kadın İsimleri, *Turkish Studies Dergisi*, S. 15(1), s. 669-679.

Zaripova Çetin, Çulpan. (2021). Kazan Tatarlarının Kültürel Kimliğinde Üvez Ağacı, *VIII. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu (2-5 Haziran 2021, Niğde). Bildiriler Kitabı*, Cilt II, Niğde: Kesit Yayınları, s. 615-627.

Zaripova Çetin, Çulpan. (2009). *Tatar Türklerinin Gelenek ve Göreneklere*. Ankara: Karadeniz Dergisi Yayınları.

ЖИЗНЬ ТАТАРСКОЙ ДЕРЕВНИ В ПРОИЗВЕДЕНИИ ГАЯЗА ИСХАКИ «СУННЕТЧИ БАБАЙ»

АННОТАЦИЯ

Известный татарский писатель, общественный и политический деятель Гаяз Исхаки, родившийся в деревне и близко знавший обычаи и традиции, жизненный уклад и философию жизни татарского народа, в небольшой по объёму повести «Суннетчи Бабай», как и в других своих произведениях, в рамках реализма описал замечательную природу татарской деревни, вековые культурные ценности, материальное богатство, традиции и обычаи, богатую этнографию, семейный уклад, взаимоотношения между односельчанами и внутренний мир обычных деревенских людей конца 19 начала 20 века. Пространство в повести - обычная татарская деревня с патриархальным укладом жизни. То есть деревня, жизненный уклад и философия жизни в произведении – это традиционная деревня, традиционный жизненный уклад и традиционная философия жизни, пока что не затронутые революциями и революционными мыслями. А время - конец 19 начало 20 века, когда татары в деревнях и сёлах жили, следуя испокон веков принятым традициям и канонам исламской религии. Главный герой повести - Суннетчи Бабай. То есть дедушка, занимающийся обрезанием мальчиков. Свою профессию и ценности, передающиеся в его роду из поколения в поколение, он поставил в центр своей жизни и счастлив в своей верности им. Тихо счастлив он и в своей семейной жизни, который мог бы послужить примером для всех. В произведении важное место занимают также быт татарского народа, национальная кухня, национальный костюм и религиозные ценности. В повести «Суннетчи Бабай»

Гаяз Исхаки также подчеркивает, что татарская деревенская жизнь вот уже веками остается верной одному и тому же порядку и живет по-своему уникальной жизнью, которая не затрагивает и не вносит крупные изменения в чью-либо частную жизнь, в отличие от внешнего мира, который очень динамичен и претерпевает множество изменений. Жители деревни в данном произведении также изображены чистыми, наивными, верящими во все со слов, не требуя никаких доказательств, доверяющими всем безоговорочно безупречными и не испорченными временем людьми. Гаяз Исхаки видит душевную чистоту татарского народа, живущего в деревне в том, что в те времена люди еще не делились по своим политическим убеждениям и техника не дошла до деревни. В те времена в татарской деревне жили, почитая старейшин, и люди пытались найти решение каждой проблемы, а не делать из всего проблему. Важно и было и то, что каждый человек концентрировал свое внимание на собственной задаче и жил, четко зная свое предназначение. К тому же, аккуратно выполнял свою работу. По мнению Гаяза Исхаки, основа мирного сосуществования в татарской деревне скрыта в спокойной обыденной жизни, где нет чрезмерного новаторства, и где люди продолжают жить, придерживаясь вековых традиций и религиозных ценностей. То есть согласно некогда принятому порядку, который по словам писателя похож на Волгу, спокойно текущую в безветренный летний день. И вправду, деревня, описанная великим татарским писателем Аязом Исхаки в данном произведении, - это не просто обычная татарская деревня. В этой деревне можно увидеть жизнь целого народа. В произведении «Суннетчи Бабай» в лице главного героя, исполняющего обряд обрезания, находит отражение и жизнь татарского народа, ревностно придерживающегося сунны Пророка. Данной повестью Гаяз Исхаки еще раз доказал свой талант, главной особенностью которого является умение проникать в глубины души и мысли татарского народа. А еще показал себя умелым писателем-пейзажистом и писателем-психологом, разбирающимся в сложных чувствах не только людей, но и всех живых существ.